

Andrej Pančur

**PROBLEM
SAMOODGOVORNOSTI
BERAČEV, POTEPUHOV
IN BREZPOSELNIH NA
SLOVENSKEM PRED
DRUGO SVETOVNO
VOJNO**

PRINCIP SAMOODGOVORNOSTI

V današnjih časih je beseda samoodgovornost postala splošno uveljavljen pojem, ki se uporablja ob različnih priložnostih. Nепrestano se poudarja, da morajo ljudje prevzeti odgovornost za svoja dejanja, da naj ljudje samoodgovorno skrbijo

za svojo zaposlitev ter za svoje zdravstveno in pokojninsko zavarovanje.¹ Tako tudi delodajalci od svojih zaposlenih med drugim zahtevajo samoodgovornost. Če le bežno pogledamo zaposlitvene oglase v Sloveniji, hitro opazimo, da delodajalci od iskalcev zaposlitve skoraj rutinsko zahtevajo samoodgovornost v kombinaciji še z ostalimi sorodnimi vrednotami, v prvi vrsti z samoiniciativnostjo, obenem pa še s kreativnostjo, fleksibilnostjo, inovativnostjo ipd.

Toda delodajalci niso vedno imeli takšnih zahtev. Nina Vodopivec je na primeru Predilnice Litija jasno opazila, da »medtem ko je bil poudarek v socializmu na kolektivu in družbeni odgovornosti, je v sodobnem času na posamezniku in samoodgovornosti.«² V letih po osamosvojitvi je v Sloveniji namreč prišlo do globokih sprememb v družbeni in posameznikovi zavesti. Stare socialistične vrednote so začele nadomeščati nove vrednote kot so samoorganizacija, samo-odgovornost in individualna politika.³ Toda ta individualizirana etika vsakdanjega življenja ni nobena večna in nespremenljiva etika kapitalističnega zahoda, ki bi jo socialistični vzhod avtomatično prevzel skupaj s kapitalizmom. Pred leti sta tako Luc Boltanski in Ève Chiapello na primeru Francije prepričljivo dokazovala, da je od konca 60. let 20. stoletja vrednota stalne zaposlitve na enem samem, do podrobnosti reguliranem delovnem mestu, začel zamenjevati skupek vrednot, katerih glavna skupna značilnost so bile aktivnosti: fleksibilnost, mobilnost, kreativnost, samoorganizacija in ne nazadnje samoodgovornost. Te vrednote je najprej prevzel menedžerski sloj, od 80. let pa so se začele postopoma prenašati na vse aktivno prebivalstvo.⁴

Na samoodgovornost moramo torej gledati kot na zgodovinsko pogojen pojem, ki ga lahko pravilno razumemo samo v povezavi z ostalimi sorodnimi pojmi, ki skupaj oblikujejo isti vrednotni sistem. Sam pojem samoodgovornost je tako relativno nov pojem, ki se je pojavil šele v 19. stoletju⁵ in je šele v zadnjih dveh desetletjih doživel pravo konjunkturo. Pred tem se je le redko kdaj govorilo o samoodgovornosti. Eden od piscev, ki se je nekoliko bolj posvetil tej temi, je bil mdr. avstrijski ekonomist in socialno reformistični liberalec Eugen Philippovich (1858-1917). Leta 1905 je tako Philippovich ugotavljal: »Danes je že zbledela misel o samoodgovornosti posameznika za gospodarsko eksistenco njega samega in njegovih bližnjih. Komaj kdo si še drzne, da bi ljudi pozival na njihovo dolžnost do samoohranitve, da bi na tem gradil gospodarsko politične ukrepe ali da bi odklanjal zahteve posameznikov, ki jih naslavlja na skupnost. Teorija

1 Kaschube, *Eigenverantwortung*, str. 13.

2 Vodopivec, *Modernizacija in tranzicija*, str. 395. Vodopivec, *Postsocialistična transformacija*, str. 16-17.

3 Ule, *Nove vrednote*, str. 358.

4 Boltanski, Chiapello, *Der neue Geist*.

5 Leicht, *Das Prinzip Zahnbürste*.

socializma je sistemu individualne odgovornosti postavila nasproti strnjen sistem družbene odgovornosti. Pri tem je postavila tako zelo močno oporo zahtevam posameznikov do vsega skupnega, da se celo v tistih krogih, kjer odklanjajo socializem, razglša naklonjenost do tistih, ki zahtevajo, da je skupnost dolžna poskrbeti za njihove lastne interese.«⁶

Za Philippovicha je individualna odgovornost pomenila troje:

1. Odgovornost posameznika, da skrbi za gospodarsko eksistenco samega sebe in njegovih bližnjih. Posameznik si torej mora sam priskrbeti za življenje potrebna sredstva.
2. Pravica do uživanja sadov svojega uspešnega gospodarskega delovanja in dolžnost kritja morebitnih izgub, brez kakršnih koli nadomestil. Vsak posameznik lahko brez sramu obdrži svoje povečano premoženje.
3. Posameznik mora imeti možnost, da sam odloča, kaj in kako bo proizvajal ter katere metode bo pri tem uporabljal.

Philippovich je bil prepričan, da sta prva dva principa gospodarske samoodgovornosti vedno veljala. V zgodovini je bilo preživetje ljudi nezanesljivo, dohodki ljudi so bili podvrženi nihanjem, generacije ljudi so enkrat dosegle blagostanje, drugič pa so padle v revščino. Zaradi razlik v premoženju je prihajalo do družbenih razlik. Menil je, da je po eni strani vedno prihajalo do koncentracije premoženja v rokah posameznikov in na drugi strani do množične revščine. Po njegovem mišljenju samo tretji princip samoodgovornosti ni vedno veljal. Fevdalni sistem je vezal kmete na njihovo posest in jih je omejeval pri poljedelski proizvodnji, cehi so do potankosti urejali proizvodnjo in preprečevali vstop na trg novim obrtnikom. Zato je liberalizem 18. stoletja ugotavljal: če so ljudje sami odgovorni za svoje preživetje, morajo imeti tudi svobodo, da lahko izvajajo vse potrebne dejavnosti, ki jim pomagajo zagotavljati njihovo eksistenco. Ko pa je liberalizacija gospodarstva v 19. stoletju omogočila svobodno gospodarstvo, se je spremenilo tudi liberalno dožemanje gospodarske samoodgovornosti. V Philippovichevih časih je tako veljalo, da je gospodarska svoboda predpogoj in temelj individualne odgovornosti, kajti če lahko ljudje gospodarsko svobodno delujejo, potem morajo biti tudi odgovorni za svoja dejanja.⁷

Pojem samoodgovornosti je torej zgodovinsko pogojen pojem. Poudarjati ga je začel liberalizem 18. stoletja, ga nato v 19. stoletju sicer uveljavil, vendar je pri tem princip gospodarske samoodgovornosti spremenil svoj pomen. Če je v 18. stoletju liberalizem poudarjal, da morajo ljudje dobiti možnost svobodnega gospodarskega delovanja, če so sami odgovorni za svoje preživetje, potem je v 19. stoletju poudarjal, da so ljudje prav zaradi prevladujoče gospodarske svobode

⁶ Philippovich, *Individuelle Verantwortlichkeit*, str. 547.

⁷ Prav tam, str. 548-551.

sami odgovorni za svojo eksistenco. Z uveljavitvijo socializma se je na račun principa samoodgovornosti uveljavil princip solidarnosti, ki je svoj največji razmah doživel v socialni državi 20. stoletja. Z današnjo razgradnjo socialne države pa je princip samoodgovornosti zopet začel pridobivati na pomenu.

Samoodgovornost je bila torej vrednota, ki je veljala že v prejšnjih dveh stoletjih, čeprav je sprva sploh niso naslavljali z relativno modernim pojmom samoodgovornost. V nekaterih obdobjih so samoodgovornost poudarjali bolj, v drugih obdobjih so bolj poudarjali soodgovornost. Toda princip samoodgovornosti nikoli ni bil povsem pozabljen, saj se v realnem življenju principa samoodgovornosti in solidarnosti tesno prepletata.

Za moj prispevek je pomembno še eno Philippovichovo spoznanje, namreč, da je princip samoodgovornosti veliko starejši kot liberalizem in ga torej ne smemo nujno povezovati samo z individualističnim gospodarskim redom.⁸ Podobno bi seveda lahko rekli, da je tudi princip solidarnosti veliko starejši od socializma in seveda tudi od moderne socialne države. Ko torej govorimo o zgodovini principa samoodgovornosti, ni dovolj, če govorimo zgolj o zgodovini liberalizma, socializma, konservativizma ali katere koli druge individualistične oziroma solidaristične ideologije, temveč moramo v prvi vrsti govoriti o konkretnih družbenih odnosih. Philippovich je tako poudaril, da je že sam obstoj revežev brez kakršnega koli premoženja zadosten dokaz, da takšna družba temelji tudi na principu gospodarske samoodgovornosti posameznikov. Obenem je opozoril, da lahko prav iz načel, ki veljalo pri skrbi za uboge, spoznamo, v kolikšni meri so se te misli o gospodarski samoodgovornosti posameznikov že ukoreninile v zavesti ljudi.⁹

V srednjem veku naj bi bile ideje o gospodarski samoodgovornosti le v manjši meri ukoreninjene v zavesti ljudi. Velik vpliv je namreč imel krščanski nauk o lastništvu, v skladu s katerim je bilo treba višek lastnine dati na razpolago skupnosti, se pravi ubogim. V tem času tudi beračenje ni bilo nobena sramota. Toda od 15. stoletja dalje se je beračenje v vedno večji meri štel za nadlogo. S pomočjo vedno novih in vedno ostrejših ukrepov so oblasti vodile (neuspešen) boj proti beračenju, hkrati pa so hotele tudi natančno urediti področje dajanja pomoči revežem. Pri tem so začele razločevati med reveži, ki so do pomoči upravičeni ali neupravičeni. Do pomoči niso bili upravičeni za delo sposobni reveži. Za delo sposoben revež je bil avtomatično kriv v primeru, če ni delal. Za delo sposoben revež je bil namreč dolžan sam poskrbeti za svoje preživetje. Če tega ni storil, je bil kriv tako po naravnih kot po človeških zakonih. V primeru prvih je bil obsojen na lakoto, v primeru drugih pa na prisilno delavnico in v najbolj skrajni obliki celo na smrt. Philippovich je

8 Prav tam, str. 548.

9 Prav tam, str. 551.

bil tako prepričan, da je že sam pojav množičnega beračenja in revščine zadosten dokaz za to, da takratni gospodarski sistem vsem ljudem ni omogočal preživetja, hkrati pa je tudi menil, da lahko prav s pomočjo takratnega odnosa do revežev ugotovimo, da je bil princip samoodgovornosti temelj takratnega gospodarskega sistema.¹⁰

BERAČI IN POTEPUHI

V nadaljevanju si bomo najprej ogledali odnos do revežev in predvsem do beračev in potepuhov. Menim, da lahko prav s pomočjo odnosa do beračev, ki naj bi bili sposobni za delo, spoznamo tudi pomen principa samoodgovornosti v vsakokratni družbi. Beračenje je bilo namreč kot fenomen revščine prisotno v vseh zgodovinskih obdobjih, pri čemer se dojemanje beračenja skozi stoletja ni veliko spreminjalo. Radikalno so se spreminjali samo gospodarski, socialni in politični konteksti.

Temelji modernega socialnega skrbstva so bili postavljeni v zgodnjem novem veku. Ti so začeli nastajati predvsem kot reakcija na vedno večje število ljudi, ki so zlasti po mestih iskali delo, hkrati pa so se mnogi od njih priložnostno ali pa profesionalno preživljali še z beračenjem. Oblasti namreč samo s pomočjo uveljavljenih nediskriminatornih načinov pomoči niso več mogle zadovoljiti naraščajočih potreb vseh revežev. Zato so po eni strani začele razločevati med domačimi in tujimi reveži, se pravi med tistimi, ki so imeli domovinsko pravico v kraju, kjer so prosili za pomoč, ter med tistimi, ki so se v ta kraj priselili. Sčasoma se je ta princip prenesel na vse občine. Reveži so bili tako upravičeni do pomoči samo v domači domovinski občini. Po drugi strani pa so oblasti začele domače reveže deliti še na za delo sposobne in na za delo nesposobne reveže. Slednji so bili upravičeni do občinske pomoči, medtem ko so za delo sposobne reveže razglasili za nevredne prejemanja pomoči in jih začeli siliti k delu. V ta namen so začeli ustanavljati komunalne programe zaposlovanja, ki so v praksi večinoma potekali v obliki prisilnega dela. Ko se je nato v ta proces socialnega skrbstva v 17. in 18. stoletju vmešala še absolutistična država, se je začela še bolj striktno izvajati dolžnost za reveže, ki so bili sposobni za delo, da so se sami preživljali z delom. Začelo se je sistematično preganjanje beračev in potepuhov, začeli so jih zapirati v prisilne delavnice.¹¹

Grožnja s prisilnim delom je letela na vsakega, ki mu ni uspelo najti stalne zaposlitve v uveljavljenih in reguliranih kmetijskih, obrtnih in trgovskih dejav-

¹⁰ Prav tam, str. 551-554.

¹¹ Prim. Bräuer, Bettler, str. 23-57; Sachße, Tennstedt, *Geschichte der Armenfürsorge*; Geremek, *Usmiljenje in vislice*. Odlično delo o beračih na Kranjskem v 18. stletju je doktorska disertacije Dragice Čeč: Čeč, *Revni, berači in hudodelci*.

nostih. Takšnih ljudi pa ni bilo malo. Po mestih in tudi po deželi so se vedno klatili reveži, ki so se bili prisiljeni preživljati s sezonskimi in najrazličnejšimi priložnostnimi deli. Mnogi od njih so se bili prisiljeni preživljati tudi z beračenjem, zelo prav pa jim je prišla še kakršna koli socialna pomoč, ki jim jo je uspelo izprositi od mestnih ali občinskih uradov ter od najrazličnejših dobrodelnih društev. Le redki reveži so se preživljali samo z občasnimi zaposlitvami ali pa so živeli samo na račun (nezadostno visokih) socialnih prejemkov. V večini primerov so za preživljanje uporabljali različne vire. Takšna priložnostna ekonomija preživljanja (economy of makeshifts)¹² je kombinirala mezдно delo, sezonsko delo, preprodavanje in krošnjarjenje na črno, petje po ulicah, beračenje in socialno pomoč.¹³

V 19. stoletju takšna priložnostna ekonomija preživljanja kljub modernizaciji, industrializaciji in urbanizaciji ni izginila, temveč se je v mnogih primerih celo okrepila. Zato je bil tudi problem beraštva in potepuštva še vedno aktualen problem državnih in občinskih oblasti, policije in orožnikov, moralistov in politikov ter mnogih drugih, na katere so se potepuhi in berači obračali po pomoč. Ko je Philippovich leta 1905 objavil svoj članek o samoodgovornosti, je Avstrija še vedno vodila tri in pol stoletja trajajoč boj proti potepuštvu in profesionalnemu beraštvu.¹⁴ Potepuštvo in beračenje sta bila v 19. in zgodnjem 20. stoletju močno razširjena ne le v Habsburški monarhiji, temveč po vsej Evropi.¹⁵ Tudi razpad Habsburške monarhije tega pojava ni omilil, temveč ga je v veliki meri še okrepil. In to ne samo v povojni Avstriji,¹⁶ temveč tudi v jugoslovanski Sloveniji.

Občina Vič je npr. leta 1928 tožila, da se je v zadnjem času »pojavo v občini veliko število beračev, kateri so občanom že naravnost v nadlego. Z malimi izjemami so to siromaki, ki so v resnici podpore potrebni, prav pogosto pa so med njimi pomešani razni sumljivi elementi, kakor delomržeži, pijanci, tatovi itd. Vsled tega se često dogaja, da občani ljudi z darovi podpirajo, kateri niso podpore potrebni, včasih pa še celo človeški družbi nevarni. Med poslednjimi se pojavljajo taki ljudje, kateri so naravnost predrzni in arogantni, tako, da se jih ljudstvo upravičeno boji, in iz strahu podpira.«¹⁷

V naslednjih letih so se takšne pritožbe samo še dodatno namnožile. Zato je februarja 1931 o problematiki beračev in potepuhov razpravljal tudi glavni odbor Kmetijske družbe. Ugotovil je, da je beračev in potepuhov vedno več. »Danes hodi po deželi od hiše do hiše polno postopačev, ki bi bili zmožni še dela,

12 Termin je v 70. letih 20. stoletja skovala Olwen H. Hufton. Glej: Hufton: *The poor*. Ta termin se je izkazal za uporabno orodje pri raziskovanju zgodovine revščine, socialne pomoči in dela.

13 Wadauer, *The Production*.

14 Herz, *Die Vagabundage*, str. 571.

15 Althammer, *Einleitung*, str. 3-22; Althammer, *Der Vagabund*, str. 415-453.

16 Wadauer, *Without purpose*.

17 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 10414/1928, Okrožnica, 31. 3. 1928, št. 4522.

vendar beračijo [...]. Navadno pridejo v hiše tedaj, ko so samo gospodinje doma in nekateri izmed njih naravnost zahtevajo prispevek v denarju, medtem ko odklanjajo pomoč v kruhu ali živilih.« Zelo veliko teh beračev naj bi v Slovenijo prišlo iz ostalih delov Jugoslavije. »Mnogi nastopajo naravnost nasilno in ogrožajo življenje in imetje naših kmetijskih hiš.«¹⁸ Avgusta 1931 je glavni odbor Kmetijske družbe zopet obravnaval to problematiko ter pri tem ugotovil, »da je danes tako po deželi, kakor tudi v mestih vedno več delomržnih potepuhov, ki bi lahko delali, ker so zdravi in pri polni moški moči, toda dela se ogibljejo ter raje prosjačijo, kradejo, ropajo in uganjajo razna hudodelstva.«¹⁹

Po splošno veljavnem prepričanju se je po mestih in deželah vedno klatilo veliko za delo sposobnih ljudi, ki preprosto niso hoteli delati in so se raje preživljali z beračenjem. Župan občine Konjišče iz apaške doline je tako pregovarjal Ivana Roka, da naj se loti poštenega dela, ki ga je dovolj v njihovi občini. »A na prigovarjanje k poštemu delu napram njemu je ostalo brezuspešno.« On »je delomržni tip propadlega človeka, kateri se bavi po največ z tatvino in« potepuštvom. Ko mu je nekoč župan celo priskrbel neko službo, mu je Ivan s posmehom odvrnil, da noče delati.²⁰ Brez uspeha je bilo tudi prigovarjanje občinske uprave Svetega Križa. Ko so enemu od svojih potepuhov priskrbeli zaposlitev na kmetiji, jo je odklonil in pri tem izjavil: »Jaz boljše živim, ne delam in si ne kvarim življenja.« Nekemu članu občinske uprave pa se je potepuh vseeno smilil, zato ga je vzel k sebi domov. Na kmetiji ga je nato deset dni zastonj hranil. Ko mu je naposled rekel, da lahko še naprej ostane, če bo le delal za plačilo, je potepuh raje odšel, pri tem pa je s seboj vzel še odeje iz hleva in hlapčevo obleko.²¹

Takšne izkušnje so še dodatno krepile splošno razširjene stereotipe o beračih in potepuhih. Pol stoletja prej je npr. slovenski satirični pisatelj Jakob Alešovec slikovito opisal nepoboljšljive berače: »Pri vsem tem bi marsikteri berač ne menjal s še tako pridnim delavcem, ker živi ob svoji »obrtniji« brez dela bolje nego ta ob delu svojih rok. To je pač smrdljivo in škodljivo zelišče na vrtu človeške družbe, a zatreti se popolnoma ne dá, vsaj tako lahko ne, ker navada je železna srajca. Obleci tacega berača v svilo, daj mu mošnjo zlata: šel bo, prodal svilo, oblekel se zopet v strgane cunje, zlato pa zapil ali pa spravil k onemu, kar si je že prihranil.«²²

Po prepričanju takratnih moralistov namreč za delo sposobni ljudje niso beračili zaradi morebitnih slabih gospodarskih ali socialnih razmer, temveč preprosto zaradi slabe vzgoje in slabih zgledov.²³ Klasičen primer takšnega

18 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 6529/1931, Kmetijska družba v Ljubljani, 16. 2. 1931.

19 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22523, Kmetijske družbe v Ljubljani, 3. 9. 1931.

20 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 4595, Občina Konjišče, 20. 5. 1933.

21 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 9049/1934, Občina Sv. Križ, 25. 11. 1933.

22 Alešovec, *Ljubljanske slike*, str. 165-166.

23 *Poročilo o kmetijski enketi*, str. 49.

delomrznega potepuha je bil sedemnajstletni Alojz Prezelj iz Železnikov, katerega naj bi starši slabo vzgajili in še slabše nadzirali, zaradi česar je zapustil vajeništvo v pekarski obrti.²⁴ Podobno se je nad svojim sinom pritoževal tudi železničar Ivan Berglez s Pragerskega. Njegov odrasli nepoboljšljivi sin je bil sicer izučen čevljar, toda ker se ni hotel pokoravati svojemu očetu, ki je od njega zahteval varčnost in poštenost, je že pred leti odšel od doma.²⁵ V najslabših primerih so bili ti berači tudi nepoboljšljivi alkoholiki. Takšen notorični pijanec je bil npr. Martin Bedenk iz Novega mesta, za katerega je matična občina plačevala oskrbo v Zavetišču sv. Jožefa (pod nadzorom zdravnikov psihiatrične bolnice) v Ljubljani. Martin je bil skrajno nasilen in nadležen razgrajač, ki je vsaj enkrat tedensko pobegnil iz zavoda in beračil po ljubljanskih ulicah.²⁶

Drugi razlog za beračenje za delo sposobnih ljudi naj bi bila preslaba oziroma premila zakonodaja.²⁷ V Habsburški monarhiji so dobili prvi enotni zakon proti potepuštvu in beraštvu šele leta 1873.²⁸ Toda ta zakon se je kmalu izkazal za nezadostnega. Zato so hoteli z novim zakonom iz leta 1885 bolj učinkovito kot prej omejili potepuštvo ljudi, ki so se izogibali delu. S tem so hoteli ustreči podeželskemu prebivalstvu, saj naj bi berači in potepuhi za kmete predstavljali previsok strošek. Obenem so zakonodajalci z novim zakonom hoteli povečati ponudbo delovne sile v kmetijstvu.²⁹ Podobno kot ostale evropske države je tako tudi avstrijska polovica Habsburške monarhije konec 19. stoletja dobila moderen zakon proti potepuštvu.³⁰ Po zakonu iz leta 1885 je bilo kaznivo potepuštvo ljudi, ki so pohajkovali okoli brez dela oziroma brez zaposlitve in pri tem niso mogli dokazati, da se preživljajo na pošten način. Prepovedano je bilo beračenje na javnih mestih ali od hiše do hiše. Prepovedano je bilo prositi za občinsko socialno pomoč, če so to pomoč potrebovali za to, da jim ne bi bilo treba delati. Občine so morale ljudem brez sredstev za preživljanje določiti primerno delo. Kdor te zaposlitve ni sprejel, je bil kaznovan z zaporom. Za potepuštvo je bila predvidena kazen od osem dni do treh mesecev zapora. Sodišča so lahko potepuhe napotila tudi v prisilno delavnico.³¹

Ta zakon je obdržal svojo veljavo še v novi jugoslovanski državi. Toda že kmalu so ga nadomestili novi zakoni, ki se v glavnih potezah niso razlikovali od starega avstrijskega zakona. Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi je leta 1921 za osebe, ki so se potepale in niso mogle dokazati, da se preživljajo na

24 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), št. 5390/29, Žandarmerijska postaja Železniki, 17. 5. 1929.

25 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 1498/1933, Ivan Berglez, 25. 4. 1933.

26 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 3647, Občina Novo mesto, 29. 12. 1933.

27 *Poročilo o kmetijski enketi*, str. 49.

28 *Gesetz vom 10. Mai 1873*, str. 385-388; Kot dober pregled avstrijske zakonodaje proti potepuštvu in beraštvu primerjaj: Finger: *Landstreicherei und Bettel*, str. 434-441.

29 Herz, *Die Vagabundage*, str. 574.

30 Wadauer, *Establishing Distinctions*, str. 42.

31 *Gesetz vom 24. Mai 1885*, str. 208-210.

pošten način, prav tako predpisal kazen do 3 mesecev zavora. Takšne osebe so lahko oddali tudi v prisilno delavnico.³² Po novem kazenskem zakoniku iz leta 1929 se je z zaporom do enega leta kaznovalo delomrzneže, ki so se potepali ali beračili. Vendar je bilo v primeru te kazni na sodišču najprej treba dokazati, da se je ta oseba resnično potepala zaradi delomrznosti.³³

Zaradi te relativno stroge zakonodaje so se nekateri nepoboljšljivi potepuhi in berači kar naprej vračali v prisilne delavnice in v zapore. Tako je berač s slikovitim poklicnim imenom Jeruzalemski romar v skoraj dveh desetletjih svoje kariere praktično več časa preživel v zaporu kot pa na cesti, saj je bil skoraj vsako leto kaznovan na večmesečne zaporne kazni.³⁴

Kljub takšnim primerom pa je v javnosti vseeno prevladovalo prepričanje, da sodišča potepuhe in berače obravnavajo premalo strogo. Kmetijska družba je leta 1931 poudarila, da sodišča sicer kaznujejo delomrzne potepuhe, »toda ko taka oseba prestane svojo kazen, uganja nadalje svojo obrt, kakor pred zaporom. Zavora se ne boji prav nič, pač pa ima strah pred prisilno delavnico.«³⁵ Toda nekdanji prisilni delavnici, ki je v Ljubljani delovala vse od leta 1847,³⁶ so oblasti ob izbruhu prve svetovne vojne spremenile namembnost. Prisilne delavce so namreč poslali na fronto. Tudi po koncu vojne njenega delovanja niso več obnovile.³⁷ Zato se je Kmetijska družba pri banski upravi Dravske banovine zavzela, da bi spet ustanovili prisilno delavnico in potem vanjo vtaknili vse potepuhe in delomrzneže, »ki se nočejo preživljati z delom svojih rok.«³⁸

Toda ponovni ustanovitvi prisilne delavnice je nasprotovalo samo predsedništvo višjega deželnega sodišča v Ljubljani. Menilo je, da v Dravski banovini ni nobene posebne potrebe po lastni prisilni delavnici. Za te potrebe je namreč povsem zadostoval posebni oddelek pri ženski kaznilnici v Begunjah (pristojen za celo državo) in moška prisilna delavnica v Stari Gradiški, kajti v obeh ustanovah so imeli še veliko prostih kapacitet. So se pa na sodišču strinjali, da je kaznjencev v prisilnih delavnicah tudi zato tako malo, ker sodišča potepuhe in berače le redko kdaj obsodijo na prisilno delo. V ostalih delih Jugoslavije so namreč sodišča potepuhe zelo redko kaznovala s prisilno delavnico. Zato so bile v Begunjah na prisilnem oddelku nastanjene v glavnem samo ženske iz Slovenije. Predsedništvo je menilo, da policija in orožništvo na sodiščih preprosto premalo pogosto ovajajo potepuhe za kazniva dejanja. Zato je predsedništvo izrazilo pripravljenost, da če bo banska uprava izdala navodilo, da mora policija in orožništvo s pomočjo

32 *Zakon o zaščiti*, str. 469-470.

33 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 27789/1932, Pomožna akcija 1932/33.

34 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 1075.

35 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22523, Kmetijska družba, 3. 9. 1931.

36 Več o prisilni delavnici glej: Anžič, Postlana, str. 313-326; Pančur, Boj obrtnikov, str. 40-56.

37 Dolenc, *Prisilna vzgoja*, str. 230-245; Dolenc, »Usoda«, str. 73-76.

38 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22523, Kmetijska družba, 3. 9. 1931.

obstoječe zakonodaje bolj odločno preganjati potepuhe, potem bo v primeru oprostilnih sodb tudi tožilstvo začelo načrtno vlagati prizive.³⁹

V Ljubljani tudi v naslednjih letih niso ponovno ustanovili prisilne delavnice, čeprav se je za njeno ustanovitev močno zavzemal celo ugledni profesor kazenskega prava Univerze v Ljubljani Metod Dolenc: »Vsakdanja izkušnja kaže – šestnajst let po ukinitvi ljubljanske prisilne delavnice – da je potepuhom *naravnost zrasel greben /.../. Strah pred prisilno delavnico je izginil. To je glavni vzrok potepuštva.*« Vsa nekdanja plemenita prizadevanja na tem področju so s tem izpuhtela v nič, »delomrznost pa zavzela obseg, ki mu zgodovina naših krajev nima primere.« Svoja razmišljanja je zaključil z željo, da »naj bi ‚usoda‘ ljubljansko prisilno delavnico že skoraj vrnila prvotnemu smotru, da postane zopet ‚strah delomrznih ljudi.‘«⁴⁰

PREJEMNIKI SOCIALNE POMOČI

Vsi berači seveda niso veljali za delomrzne. Kot smo videli, se je od novega veka dalje reveže delilo po kriteriju njihove sposobnosti za delo. Sposobni za delo so se bili dolžni sami preživljati, nesposobni za delo so bili upravičeni do pomoči. V primeru revežev, ki so bili vredni pomoči, je Jakob Alešovec ugotavljal, da »pravi, res potrebni berač se v javnem življenju ne vidi ali vsaj ne nadleguje dobrih ljudi; od mesta že toliko dobi, da mu tega treba ni, če ni razvajan in nima še kakih posebnih nadlog.«⁴¹

Pošteni reveži, ki se niso mogli več sami preživljati, naj bi torej od Ljubljane oziroma od občine dobili toliko pomoči, da jim ni bilo treba beračiti. Toda pomoči od občine ni dobil vsak revež. Od občine so lahko pričakovali javno pomoč le tisti, ki so imeli v tej občini tudi domovinsko pravico. Do sredine 19. stoletja je bila domovinska pravica v Avstriji vezana na občino rojstva ali na desetletno prebivanje v določeni občini. Domovinski zakon iz leta 1863 je zaostрил možnosti za pridobitev domovinske pravice. Prosilec ni več dobil domovinske pravice po desetih letih bivanja v določeni občini, temveč je bila podelitev pravice povsem v pristojnosti posamezne občine. Šele leta 1896 je bil domovinski zakon spremenjen v tolikšni meri, da je lahko vsak avstrijski državlján zaprosil za domovinsko pravico v občini, v kateri je nepretrgoma živel vsaj deset let. Toda to samo v tem primeru, če pred tem ni užival ubožne podpore. Ta zakonodaja se je nato prenesla tudi v novo jugoslovansko državo.⁴²

39 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22523, Višje deželno sodišče, 3. 9. 1931.

40 Dolenc, »Usoda«, str. 76.

41 Alešovec, *Ljubljanske slike*, str. 166.

42 Wendelin, Schub und Heimatrecht, str. 173-230; Spiegel, Heimatrecht, str. 809-843; Stariha, »Z nobenim delom, str. 40-42.

Že župnijski ubožni inštituti, v okviru katerih so od časa Jožefa II. začeli združevati vse nekdanje različne dobrodelne ustanove, so organizirali, zbirali in razdeljevali podporo v korist domačih revežev. Nesposobnost za delo je bila odločilen kriterij za dodelitev podpore. Na podlagi župnijskih ubožnih inštitutov se je nato postopoma zgradila ubožna oskrba, ki ni bila več vezana na cerkev, temveč na občino. Od srede 19. stoletja so v posameznih deželah Habsburške monarhije začeli postopoma sprejemati deželne socialne zakone, na podlagi katerih so ukinili župnijske ubožne inštitute in njihovo premoženje predali političnim občinam. Na Štajerskem so to npr. storili že leta 1873 (novi zakon leta 1896), na Kranjskem šele leta 1883 in na Koroškem leta 1886, v mnogih deželah pa sploh niso sprejeli posebnega zakona in so se naslanjali samo na splošni domovinski zakon in še na občinski zakon iz leta 1862.⁴³

Na podlagi te zakonodaje so občine imele dolžnost, da ljudem v primeru obubožanja dajejo podporo oziroma primerno oskrbo. Vsaka občina je morala skrbeti za svoje reveže, ki se niso bili več sposobni preživljati s svojimi lastnimi močmi. Z zagotavljanjem nujnih življenjskih potrebščin naj bi občine ne samo preprečevale najhujše socialne probleme, temveč tudi nadzirale svoje reveže, da le-ti ne bi beračili. Vendar domače občine niso vedno znale ali hotele primerno poskrbeti za svoje reveže. Eden glavnih vzrokov, zakaj občine niso primerno skrbele za svoje reveže, je bil ta, da za izvajanje takšne naloge preprosto niso imele dovolj lastnih sredstev.

Te svoje dolžnosti so občine zlasti težko izvajale v času zaostrenih gospodarskih in političnih razmer. Leta 1915 se je npr. kranjski deželni odbor obrnil na deželno vlado v Ljubljani, ker je iz različnih delov Kranjske dobil veliko pritožb nad vedno večjim številom beračev: »Berači hodijo od kraja do kraja, od občine do občine in zahtevajo kruha in denarja. Razume se, da mora vsaka občina prenašati nadlego *domačih* beračev. Da bi pa berači ne nadlegovali *tujih* občin, bi bilo umestno, če se odredi, da mora med vojno ostati *vsak* berač *v svoji domovni občini*, da se ga tam preživi.«⁴⁴ S takšno argumentacijo se je deželna vlada seveda povsem strinjala, tako da je deželni odbor na vse občine naslovil okrožnico, da morajo primerno oskrbovati in skrbno nadzirati svoje uboge, da ne bodo beračili niti po domači, še manj pa po tujih občinah.⁴⁵

Toda takšni pozivi niso veliko zalegli. Revnejše podeželske občine celo v gospodarsko ugodnejših časih po navadi niso imele zadosti sredstev, da bi lahko zadovoljile vse potrebe svojih občanov po nujni in v večini primerov tudi povsem upravičeni socialni pomoči. Ko se je primestna občina Vič leta 1928 pritoževala

⁴³ Veits-Falk, Armut, str. 106-107; Mischler, Armenpflege, str. 312-323; Anžič, *Socialna politika*, str. 36-38.

⁴⁴ ARS, AS 33, f. 13-19 (1893-1913), mapa 7901, Kranjski deželni odbor, 9. 3. 1915.

⁴⁵ ARS, AS 33, f. 13-19 (1893-1913), mapa 7901, Deželna vlada v Ljubljani, 16. 3. 1915; Okrožnica deželnega odbora, 29. 3. 1915.

nad vedno večjim številom beračev, je ugotovila, da velika večina teh beračev prihaja iz bližnje in daljne okolice, delno pa tudi iz sosednje Ljubljane. Zato je od srezkega poglavarja v Ljubljani zahtevala, da naj opozori okoliške občine, »da v zadostni meri poskrbijo za svoje občinske uboge, da jim ne bo treba beračiti po obmestnih občinah, kjer prebiva večinoma revno delavsko prebivalstvo in ima dovolj svojih ubožcev za podpirati.«⁴⁶ Veliki župan ljubljanske oblasti se je s to zahtevo povsem strinjal, zaradi česar je na vse občine ljubljanske oblasti naslovil okrožnico: »V nekaterih primerih se tudi da ugotoviti, da beračijo potrebni ubožci radi tega, ker zanemarjajo občine svoje ubožno-oskrbne dolžnosti. Zaradi tega opozarjam županstva, naj temu pojavu obračajo največjo pažnjo, svoje potrebne ubožne po določenih zakona o ubožni oskrbi primerno in zadostno oskrbujejo v svojem področju.«⁴⁷

Nekatere občine so celo neposredno spodbujale svoje reveže, da so se preživljali z beračenjem. Po avstrijski zakonodaji je bilo občinam sicer prepovedano izdajati izkaze o revščini, na podlagi katerih bi potem njihovi reveži lahko beračili od kraja do kraja.⁴⁸ Toda kranjski deželni zakon o oskrbi ubogih v občinah je občinam dovoljeval, da lahko v izjemnih primerih svojim ubogim izdajo dovoljenja, na podlagi katerih so potem ti reveži ob točno določenih dnevih po občini pobirali miloščino.⁴⁹ Vse kaže, da so nato občine tudi v Jugoslaviji ta dovoljenja relativno velikodušno podeljevale, saj je občina Vič med drugim tudi predlagala, da naj občine svojim revežem le v izjemnih primerih izdajo časovno in krajevno omejene dovolilnice za beračenje.⁵⁰

Čeprav so občine praviloma morale oskrbovati le domače reveže, so v nekaterih primerih bile prisiljene dati socialno pomoč tudi osebam, ki so imele domovinsko pravico v kateri od tujih občin. Občine so bile namreč po zakonu obvezane, da dajo pomoč tudi osebam, ki so imele domovinsko pravico v kateri koli drugi občini, če so za to obstajali upravičeni in nujni razlogi.⁵¹ To pomoč so nato morali povrniti njihovi zakonci, starši, stari starši ali otroci, ki so jih bili tako in tako dolžni preživljati.⁵² Ko je npr. že zgoraj omenjeni železničar Ivan Berglez ovadil svojega sina, da je potepuh in lenuh, je to storil predvsem zaradi tega, ker bi moral kot njegov oče nato poravnati vse stroške, ki jih je njegov sin naprtil tujim občinam, od katerih je dobil socialno pomoč. Pri tem je Ivan potožil, da ima še sedem nedoraslih otrok, za katere mora skrbeti. Zato ne more več kriti teh visokih zneskov, za katere je odgovoren njegov najstarejši sin: »Če se bode

46 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 10414/1928, Občina Vič, 5. 3. 1928.

47 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 10414/1928, Okrožnica, 31. 3. 1928, št. 4522.

48 Mischler, Armenpflege, str. 335.

49 *Zakon dne 28. avgusta 1883*, str. 26.

50 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 10414/1928, Občina Vič, 5. 3. 1928.

51 Mischler, Armenpflege, str. 328-329.

52 Prav tam, str. 326.

to še naprej pojavljalo, se v mojem obupu ne bodem z moral več upirati nesrečni misli, ki me muči, namreč ženo z sedmimi nepreskrbljenimi otroci prepustiti svoji usodi, in napraviti konec mojemu nesrečnemu življenju.«⁵³

Toda v večini primerov reveži, ki so prejeli nujno pomoč v kateri od tujih občin, niso imeli dovolj premožnih svojcev, ki bi lahko poskrbeli za njih. Ker pa je morala za svoje uboge praviloma skrbeti vsaka občina zase, je morala domovinska občina povrniti pomoč, ki jo je njihovemu revežu namenila katera od drugih občin.⁵⁴ Tudi kranjski deželni zakon o oskrbi ubogih iz leta 1883 je od domovinskih občin zahteval povračilo stroškov, ki so jih imele druge občine z oskrbo njihovih revežev. Občine, ki so pomagale tujemu revežu, so bile o tem seveda čim prej dolžne obvestiti njihovo domovinsko občino. Zaradi tega je med občinami ves čas potekala živahna korespondenca.⁵⁵ Mestna občina Ljubljana je dlje časa celo uporabljala standardizirane dopise, v katerih je samo vpisala osebne podatke prejemnika pomoči, zakaj je prejel to pomoč, kolikšna je bila ta pomoč in katera občina je dolžna čim prej povrniti ta znesek.⁵⁶

Najbolj pogosto so tuji občani dobili pomoč v primeru, če so potrebovali denar za vrnitev v domovinsko občino, kjer bi potem lahko za njih primerno poskrbeli. Denar so lahko dobili tudi za pot v kakršen koli drug kraj, kjer jih je čakalo delo ali so morali tja oditi zaradi nujnega zdravljenja. Pogosti so bili tudi primeri, ko je tuji revež nujno potreboval zdravniško oskrbo oziroma je bil sprejet v občinsko bolnišnično ustanovo.⁵⁷

Za pomoč so lahko zaprosile tudi osebe, ki sicer niso bile povsem revne, vendar jim je v tujih krajih preprosto zmanjkalo denarja. V takšni stiski naj bi se znašla tudi Marija Arčon iz okolice Celja. Zaželela si je namreč obiskati sina, ki je bil v vojski na Otočcu. Toda zaradi pomanjkljivih prometnih zvez, čakanja na postajah, nepoznavanja krajev in tudi nepoznavanja cen železniških vozovnic ji je na poti domov zmanjkalo denarja. Za vrnitev domov je tako dobila 40 din. Seveda pa je bila takšna pomoč mišljena kot začasna pomoč, katere ni vrnila njihova domovinska občina, temveč prejemniki pomoči sami. Zato je tudi Marija v prošnji za pomoč navedla, da bo ta znesek »tako vrnila, ko pridem domov.«⁵⁸

V večini primerov pa so za potne stroške zaprosili reveži, ki tega denarja niso mogli ali hoteli vrniti. V nekaterih primerih tega denarja niso hotele vrniti tudi njihove domovinske občine. Občina Šenčur npr. leta 1934 občini Lukovica ni hotela povrniti stroškov za oskrbo enega od njihovih občanov. Tega je domača

53 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 1498/1933, Ivan Berglez, 25. 3. 1933.

54 Mischler, Armenpflege, str. 328-329.

55 Anžič, *Skrb za uboge*, str. 40.

56 Prim. ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 21164/1933, Mestno načelstvo Ljubljana, 3. 5. 1933.

57 Mischler, Armenpflege, str. 331.

58 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 3683/1925.

občina preprosto razglasila za brezdelneža, se pravi za osebo, ki se je sposobna sama preživljati, vendar zaradi svoje lenobe tega noče storiti. Takšna oseba pa po njihovem prepričanju ni bila upravičena do pomoči. Občina Šenčur je nasprotno menila, da se je prosilec za pomoč izkazal »z verodostojnimi dokazi, poleg tega je pa tožil o bolezni ter je izjavil, da zaprošen znesek potrebuje radi bolezni oziroma za povratek v domovno občino.« Obenem je zagrozila občini Lukovica, da če ne bodo vrnili tega denarja, se bodo obrnili na srez Ljubljana okolica: »Tukajšnja občina nikakor ni dolžna trpeti na račun tukajšnjega ubožnega sklada označenega zneska, posebno ne za tuje občane, ki niso uradno preklicani.«⁵⁹

DELOMRZNEŽI

V primerih dodeljevanja pomoči tujim revežem so njihove domovinske občine pogosto uporabljale postopek, s katerim so uradno ugotovile, da določena delomrzna oseba ni pripravljena z delom preživljati same sebe, zaradi česar so to osebo tudi uradno preklicale kot prejemnico socialne pomoči. O tem so nato obvestile višje državne oblasti, ki so potrdile ta preklic ter z njim preko okrožnic ali z objavo v uradnem listu seznanile ostale občine.

Pri dodeljevanju pomoči tujim revežem je nedvomno vedno prihajalo do zlorab s strani prejemnikov teh pomoči. V arhivskih virih deželne vlade v Ljubljani, ljubljanske in mariborske oblasti ter Dravske banovine v Ljubljani najdemo veliko primerov razglasitve posameznih oseb za delomrzne potepuhe, katerim so njihove domovinske občine odrekle pravico, da lahko od drugih občin dobijo nujno socialno podporo.

Leta 1883 so tako poročali o brezposelnem pekarskem pomočniku iz okrajnega glavarstva Logatec, ki se že dlje časa potepa po različnih deželah Habsburške monarhije, v zadnjem času predvsem po Hrvaškem in Dalmaciji. Pri tem je pogosto obiskal različne bolnišnične ustanove. Prav tako mu je pod različnimi pretvezami od občin uspelo dobiti denar za pot domov. Na račun domače domovinske občine je uspel dobiti še različne druge podpore, s čimer je domači občini povzročil zelo visoke stroške. Da bi temu zlu naredili konec, je deželno glavarstvo na podlagi prošnje domovinske občine na deželno vlado naslovilo prošnjo, da te osebe brez ugotovitve zdravnika o potrebnosti bolnišnične oskrbe ne sprejmejo v nobeno bolnico in da mu ne dajo nobenega predujma za pot ali kakšno drugo podporo na račun domače občine, pri čemer naj to velja tako za avstrijsko kot za ogrsko polovico monarhije.⁶⁰ Ker se je ta oseba potepala po tako

59 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 2333, Občina Šenčur, 5. 2. 1934.

60 ARS, AS 33, f. 13-19 (1861-1890), mapa 7698, Okrajno glavarstvo Logatec, 16. 8. 1883.

obširnem ozemlju, je moralo o tej prošnji odločati notranje ministrstvo. Slednje je nato to osebo brez pomislekov razglasilo za potepuha.⁶¹

V večini primerov je o upravičenosti teh preklicev odločala deželna vlada v Ljubljani. Potepuh iz občine Naklo se je večinoma prav tako brezposeln potikal po različnih habsburških deželah in pri tem po občinah prosil denarno podporo za vrnitev v domovinsko občino. Večkrat je bil tudi sprejet v bolnišnicah. Toda čeprav je od različnih dalmatinskih občin prejel več podpor za vrnitev domov, še vedno ni prišel nazaj v domovinsko občino. Zato je domovinska občina prosila, da ne želi samo vseh bolnišnic opozoriti na tega simulanta, temveč da želi opozoriti tudi vsa okrajna glavarstva, magistrature in občine tako na Kranjskem kot v sosednjih deželah, da tej osebi ne smejo več dajati podpore za vrnitev v domačo občino. Obenem je domovinska občina naročila, da naj to osebo takoj, ko jo opazijo, aretirajo, predajo najbližji odgonski postaji in jo pošljejo nazaj v domovinsko občino.⁶²

Na podlagi odgonskega zakona iz leta 1871 so namreč lahko aretirali in odgnali nazaj domov vse reveže, ki so se neupravičeno potikali izven ozemlja domače občine, se pravi, da so tam beračili ali neupravičeno prosili za pomoč.⁶³ V domači občini so nato resnične reveže primerno oskrbeli, delovno sposobnim revežem pa dodelili primerno delo. V resnici so seveda občine le v izjemnih primerih same pritiskale na oblasti, da naj njihove reveže, ki so se potikali po tujih občinah, izženejo nazaj domov. Takšne odločitve so bile namreč povezane z visokimi stroški. Zato je bilo veliko lažje in predvsem ceneje, če so te reveže preprosto razglasile za delomrzneže. V takšnih primerih so potem morale druge občine paziti, da tem osebam niso pomagale, saj od domače občine ne bi dobile povrnjenega denarja za pomoč. Preklicani reveži pa so si potem pač morali pomagati sami.

Glede tega se ni nič spremenilo tudi po nastanku jugoslovanske države. Zelo veliko je bilo primerov, ko so občine preprosto sporočile, da se ta in ta oseba »klati okoli ter jemlje podpore in potne predujme na račun domovinske občine. Potika se tudi od bolnice do bolnice ter povzroča bolniške stroške. Imenovani je zdrav, toda delomržen. [...] Domovinska občina v bodoče odklanja vsako povračilo tako občinskih podpor kakor tudi bolniških stroškov.«⁶⁴

Le majhen del tako preklicanih ljudi je prihajal iz tistih skupin prebivalstva, ki so že v predindustrijski družbi tradicionalno predstavljali največji del pomoči potrebnih revežev. Eden najpomembnejših vzrokov revščine je bila nesposobnost za delo zaradi starosti. Toda tudi veliko število otrok ali izguba delovno aktivnega

61 ARS, AS 33, f. 13-19 (1861-1890), mapa 7698, Erlass 19. September 1883, št. 8345.

62 ARS, AS 33, f. 13-19 (1861-1890), mapa 10414, Okrajno glavarstvo Kranj, 4. 12. 1883.

63 Prim. Stariha, Z nobenim delom, str. 37-76.

64 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 6093/1926, Občina Cerklje, 5. 5. 1926.

člana družine je lahko družino brez posesti ali z malo posesti prignala v revščino. V revščini so se veliko pogosteje kot moški znašle ženske.⁶⁵

Vse te skupine prebivalstva najdemo tudi med osebami, ki so jih njihove domače občine razglasile za brezdelneže, se pravi, da so bili po mišljenju občine sicer sposobni za delo, vendar se kljub temu niso bili pripravljene preživljati sami. Eden od njih je bil tudi 57-letni Janez Golob iz Kamnika, ki se je že leta dolgo brezposeln potepal po Kranjski, Primorski in Dalmaciji, pri čemer si je iz najrazličnejših vzrokov pustil na račun svoje domovinske občine izplačati predplačila za potovanje in različne podpore.⁶⁶

Med njimi seveda srečamo tudi ženske. Ena od njih je bila 31-letna Angela Zalokar iz Guštanja, ki je bila že večkrat kaznovana kot delomrzna oseba, pri tem odgnana v domovinsko občino, od koder pa je vedno znova pobegnila novim dogodivščinam nasproti (tudi v sosednjo Avstrijo).⁶⁷ V večini primerov oblasti žensk niso preganjale samo kot potepuhinje in beračice, temveč tudi kot prostitutke. 22-letna Avgusta Babšek iz Poljčan je bila do leta 1933 že desetič kaznovana zaradi tatvine, gonoreje in potepuštva. Domači orožniki so bili prepričani, da je ona »resnično zelo delomrzna, je vlačugarka, prostitutka, tatica in goljufivka, in se večinoma od prednavedenih dejanj preživlja. Ter bi bilo popolnoma upravičeno isto v prisilno delavnico poslati.«⁶⁸

Oblasti pa niso preganjale samo posameznikov, temveč tudi celotne družine. Ena od teh je bila družina Serpan iz Jablanice pod Snežnikom. Zakonca in štirje ali pet mladoletnih otrok so se po Primorskem brezposelno potikali enkrat vsak posamezno, drugič pa vsi skupaj.⁶⁹ Revščina je zlasti pogosto potrkala na vrata družin s številnimi otroki. V takšnih primerih se je lahko zgodilo, da priložnostni zaslužki staršev in občasni socialni prejemki niso zadostovali za preživetje teh družin, zaradi česar so družinski člani skupni proračun polnili še z beračenjem. Zakonca Lesjak sta npr. imela kar osem otrok, starih od 18 mesecev do 12 let. Brezposelnemu očetu Francu je njegova domovinska občina ponudila zaposlitev pri javnih delih. Toda Franc je to zaposlitev odklonil z izjavo, da z desetimi dinarji dnevnega zaslužka ne more preživeti svoje desetčlanske družine. Po njegovih besedah naj bi namreč njegova družina veliko več denarja zaslužila z beračenjem. Prav tako je odklonil ponudbo občine, da lahko svoje nepreskrbljene otroke odda v oskrbo na kmetije v domači občini.⁷⁰ Ko se je Franc z družino nato ponovno odpravil beračit po okoliških krajih, se je srezko načelstvo Ptuj odločilo, da bo štiri

65 Veits-Falk, Armut, str. 89-95.

66 ARS, AS 33, f. 13-19 (1861-1890), mapa 2638, Deželni predsednik, 8. 4. 1884.

67 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), št. 48343, Mariborska oblast, 7. 12. 1928.

68 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 2854, Žandarmerijska postaja Poljčane, 14. 12. 1933.

69 ARS, AS 33, f. 13-19 (1861-1890), mapa 3319, Okrajno glavarstvo Postojna, 7. april 1883.

70 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 955, Občina Leskovec, 13. 4. 1934; ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 5185/1-34, Srez Ptuj, 17. 4. 1934.

njegove najmlajše otroke oddalo v otroški dom v Maribor, »s čimer bi se dokončno prisililo imenovanega, da se ne podaja več s svojo številno družino na pot.«⁷¹

Skrb za otroke je bila eden od najbolj pogostih argumentov, s katerim so oblasti preganjale potepuštvu celotnih družin. Takšen je bil tudi primer družine Janeza Debeljaka, ki ga je njegova občina Trbovlje označila za delomrznega lenuha. V premogovniku naj bi imel lepo službo z dobrim zaslužkom. Toda postal je preveč prevzetan. Ko so ga zaradi tega premestili v drugi kraj, mu to ni bilo všeč in ni več hotel hoditi na delo. Naposled je bil tri mesece doma brez dela. Preživljal pa se je tako, da je svojega pohabljenega otroka pošiljal beračit. Napeljevanje mladoletnih otrok v beračenje pa je bilo seveda strogo prepovedano. Naposled ga je uprava rudnika tudi formalno odpustila in vrgla iz službenega stanovanja. V tem trenutku se je vmešala občina. Najprej mu je priskrbela službo v gradbenem podjetju. Ker te službe ni hotel sprejeti, je zaradi potepuštvu pristal v zaporu. Problem z njegovimi nepreskrbljenimi otroki in ženo je občina rešila tako, da jih je poslala v ubožnico. Ko je Janez prišel iz zapora, si spet ni hotel poiskati službe. Raje je vzel ženo in otroke iz ubožnice ter skupaj z njimi odšel živeti v bližino Podčetrtka, kjer je izkoriščal socialno pomoč tamkajšnje občine in posledično seveda tudi domovinske občine.⁷²

REVEŽI V STISKI

V tem primeru se zdi, kot da so občinske oblasti povsem upravičeno ukrepale proti brezvestnemu očetu, ki zaradi svoje lenobe ni hotel pošteno delati, raje je živel na račun svojega invalidnega otroka. Toda pri branju takšnih in podobnih ovadb, na podlagi katerih se je določene osebe nato razglasilo za brezdelneže, se moramo dobro zavedati, da so te ovadbe spisale občinske uprave, ki so po navadi imele zelo subjektivni pogled na socialni položaj, v katerem so se znašle obravnavane osebe. Še zlasti, ker vemo, da so s preklicem takšnih oseb občine lahko prihranile kar nekaj denarja. Seveda vsakega prejemnika socialne pomoči ni bilo mogoče razglasiti za brezdelneža. Veliko revnih starcev, vdov in družin s številnimi nepreskrbljenimi otroki se seveda v resnici ni bilo sposobnih preživljati. Zato so tudi dobili občinsko podporo. Toda v zameno za to so te obubožane družine in posamezniki morali plačati določeno ceno. Tisti člani družine, za katere so mislili, da so sposobni za delo, so morali sprejeti vsako delo, ki jim je bilo ponujeno. Predvsem pa so morali živeti v skladu s predstavami takratne družbe.

71 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 5185/5-34, Srez Ptuj, 14. 5. 1934.

72 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), št. 82231/1930, Trg Trbovlje, 11. 2. 1930.

V tem pogledu je poučna zgodba Jere Drolc in njenih dveh sinov, starih pet in sedem let. Po smrti moža je družina izgubila prezadolženo kmetijo, Jera pa se je skupaj z otrokoma znašla na cesti. Kmalu so se začeli preživljati z beračenjem. Šele takrat, ko je Jera hudo zbolela, se je zatekla v občino Motnik, kjer je dobila sobo in za tri mesece občinsko denarno pomoč. V zameno za to se je obvezala, da bo potem, ko bo ozdravela, »po možnosti z delom preživljala sebe in otroke.« Toda vse kaže na to, da celo v času, ko je bila bolna, prejeta občinska pomoč ni zadoščala za preživetje. Potrebni živež je bila prisiljena izprositi pri kmetih. Ko je naposled ozdravela, pa ni držala svoje obljube in se ni hotela zaposliti. Raje se je še vedno preživljala tako, da je skupaj z otrokoma beračila po tamkajšnji in sosednjih občinah. Pri tem naj bi izjavila, »da naj dela samo norec, njej pa ni treba, ker se tako tudi lahko preživlja, so namreč ljudje dobri in jej dajo vsega kar potrebuje.«⁷³ Tudi otroke naj bi Jera vodila le zato s seboj, ker naj bi se zato ljudem bolj smilila, zaradi česar je tudi dobila več darov. Vodstvu občine Motnik takšno obnašanje seveda ni bilo po volji: »Ker pa nista imela mladoletna otroka /.../ nobene prave moralne in krščanske vzgoje, zatorej sta se otroka po sklepu občinskega odbora oddala poštenim in dobrim strankam v oskrbo in v vzgojo in njo samo, kot še mlado, zdravo in za delo sposobno se je nameravalo spraviti v kakšno službo, da si bode z delom služila potrebni živež. Ker pa je imenovana delamržna in že navajena postopanja, beračenja in udana nemoralnemu življenju, ji ni bilo to po volji.«⁷⁴ Že po dobrem tednu dni je vzela svoja otroke in izginila neznanu kam.

Zelo težko je reči, v kolikšni meri je tako podana zgodba ustrezala resnici. Dejstvo je, da Jera Drolc ni obubožala po svoji krivdi. Hkrati so celo občinski možje sami izjavili, da je bila »dela nevajena«. Dejstvo pa je tudi, da so občinski možje socialno pomoč odredili tudi po moralnih kriterijih. Jera je namreč od občine poleg sobe v pol leta dobila komaj 160 din podpore, medtem ko so družinama, ki sta vzela v oskrbo njena mladoletna otroka, dodelili veliko večjo denarno nadomestilo za stroške, ki naj bi jih imeli z vzrejo obeh otrok. Ena družina naj bi dobivala 50 din mesečno in druga za eno leto 400 din.

Na podobne subjektivne presoje naletimo tudi v mnogih drugih primerih. Za zgoraj omenjeno Avgusto Babšek, ki so ji poleg potepuštva pripisovali tudi prostitucijo, so npr. mimogrede tudi omenili, da je sirota, ki bi morala živeti pri svojem varuhu. Ničesar pa ne vemo o tem, kakšne naj bi bile dejanske razmere pri njem. Vemo samo, da naj bi varuh poskrbel za njeno prevzgojo in ji naložil primerno delo. Ona pa ni hotela ostati pri varuhu in je vedno znova pobegnila.⁷⁵

73 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 635, Žandarmerijska postaja Motnik, 30. 7. 1933.

74 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 381, Občina Motnik, 14. 6. 1932.

75 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 2854, Žandarmerijska postaja Poljčane, 14. 12. 1933.

Podobno ne izvemo nič konkretnega o dejanskih družinskih razmerah, v katerih bi moral živeti zgoraj omenjeni potepuški sin železničarja Ivana Bergleza. Izvemo samo, da je bil njegov sin iz prvega zakona, da je imel železničar v drugem zakonu še sedem mladoletnih otrok in da se njegov prvi sin ni razumel z mačeho.⁷⁶

V primeru neurejenih družinskih razmer, obubožanja vdov, velikega števila nedoraslih otrok, previsoke starosti, nevajenosti na delo in podobno je zelo težko ugotoviti resnične vzroke, zaradi katerih določene osebe niso bile sposobne preživljati samih sebe in svojih bližnjih. Občinske in državne oblasti so bile seveda prepričane, da ti ljudje preprosto nočejo delati, čeprav so v resnici povsem sposobni za delo. Toda v nekaterih od teh primerov se lahko upravičeno vprašamo, če je bilo res tako. Ali te osebe v resnici niso bile samoodgovorne?

Na prvi pogled se zdi, da večina oseb, ki so jih oblasti preklicale, v resnici ni bila pripravljena prevzeti odgovornost za svoje preživetje, raje so živele na račun solidarnosti družbe. Navsezadnje so večinoma preklicali moške, ki so bili v najboljših letih za delo. 35 letni Franc Korošec iz občine Bloke je bil npr. po poklicu kovač, zaradi česar mu po prepričanju domače občine ne bi smelo manjkati »dela in zaslužka, toda isti je delamržen, in mu je lubše postopati po tujini in izkoriščati tuk. občino.«⁷⁷ Podobno naj bi veljalo še za 34.-letnega rudarja iz Trbovelj, ki je bil do takrat že sedemkrat kaznovan zaradi potepuštva in pri tem že enkrat zaprt v prisilni delavnici v Stari Gradiški: »On se vedno potika okrog, ne da bi se kedaj stalno nastanil, ter gleda na to, da bi se preživljal na račun drugih.«⁷⁸

Niso tudi redki primeri, ko so prosilci za pomoč navajali neresnične podatke. Neka oseba, ki je npr. prejela 40 din za pot iz deželne bolnice v Ljubljani domov v občino Kozje, se tam potem sploh ni zglasila. Ugotovilo se je, da ta oseba v tej občini nima stalnega bivališča, nima nobenih sorodnikov in jo celo nobeden ne pozna.⁷⁹ Podobno je Ivan Grbec iz občine Tunjice v srezu Kamnik večkrat dobil pomoč. Glede na to, da je imel Ivan levo roko nekoliko otrplo, je v svojih prošnjah navajal, da je bil pred tem zaposlen kot monter v tovarni transformatorjev v Nišu, kjer si je zlomil roko in da je zaradi tega nezmožen delati. Denar je potreboval za vrnitev iz bolnišnice domov k ženi in dvema otrokoma, katera je tudi moral preživljati. Toda kasneje so uradniki ugotovili, da je Ivan že v prvi prošnji navajal neresnične podatke. Tovarna, kjer naj bi bil prej zaposlen, namreč sploh ni obstajala. Ko so ga ob ponovni prošnji za podporo soočili s tem dejstvom, je najprej hotel podkupiti uradnika. Ko mu to ni uspelo, »je hotel nadlegovati g. načelnika ter po vrsti hodil od referenta do pisarne in nazaj, da bi izsilil podporo.«⁸⁰

76 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 1498/1933, Žandarmerijska postaja Pragersko, 21. 6. 1933.

77 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 31/3/1926, Občina Bloke, 14. 12. 1925.

78 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), št. 3254, Trg Trbovlje, 6. 6. 1929.

79 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 927, Trg Kozje, 24. 8. 1933.

80 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 1797/1925, Ivan Grbec, 5. 3. 1925.

Največ domišljije je pokazal neki dolenski potepuh, ki se je v primerih, ko je prosil za podporo, predstavljal kot bivši avstrijski mornariški oficir, kot brezposelni direktor hotela ipd.⁸¹ Dolga leta pa se je uspešno pretvarjal Jernej Jama iz Šentvida. Pri prošnjah za pomoč je navajal, da je bivši zasebni uradnik. Na račun domovinske občine mu je uspelo prepotovati dobršen del Slovenije. Med leti 1921 in 1924 je po štajerskih (Celje, Trbovlje, Slovenj Gradec, Maribor) in delno tudi dolenskih občinah (Novo mesto, Metlika) skupaj izvil 318,7 dinarja za pot domov.⁸²

Še več denarja je uspelo dobiti brezdelnemu steklarskemu pomočniku Alojzu Grossingerju, ki je leta 1928 samo v šestih mesecih klatenja skupaj z družino po štajerskih in hrvaških občinah dobil za 640 din podpor.⁸³ Eden najbolj velikopoteznih zaslužkarjev pa je bil brezdelni kovač Franc Korošec. Leta 1925 mu je uspelo samo v šestih tednih po različnih krajih Hrvaške, Slavonije in Bosne zbrati za 1300 din različnih socialnih podpor.⁸⁴

Toda veliki večini je uspelo dobiti samo po nekaj deset oziroma v najboljšem primeru nekaj sto dinarjev socialne podpore. Ti zneski v nobenem primeru niso zadoščali za pokritje življenjskih stroškov. Mesečni stroški za hrano so npr. leta 1923 na osebo znašali 382 din, potem so enakomerno padali in so leta 1932 znašali 239 din, najnižji so bili leta 1935, ko so znašali 214 din, potem so počasi naraščali do leta 1939, ko so znašali 251 din.⁸⁵ To se pravi, da bi Alojzu Grossingerju prej omenjenih 640 dinarjev zadostovalo komaj za okoli dva meseca življenja. On pa je ta sredstva dobil v šestih mesecih. Hkrati je moral preživeti še svojo družino. Nič čudnega torej, če je morala njegova družina večino dohodkov za svoje preživetje dobiti z beračenjem.⁸⁶

Delovno sposobni reveži so bili še vedno prisiljeni uporabljati priložnostno ekonomijo preživljanja. Za svoje preživetje so se bili poleg priložnostnih zaslužkov prisiljeni posluževati še beračenja in drugih nezakonitih oblik služenja denarja. Kdor je lahko, je takoj zgrabil vsako priložnost, da je dobil kakšno od priložnostnih socialnih podpor. Kot smo videli, so bile najbolj primerne enkratne denarne podpore ali pa predplačila za potne stroške. Iluzorno pa je bilo misliti, da bi se lahko pri svojem preživetju zanašali samo na te podpore

V desetletjih pred drugo svetovno vojno ni bilo malo revežev, ki so bili sicer sposobni za delo, vendar njihovi dohodki niso zadostovali za normalno življenje. V obdobju med obema vojnama so bili celo redni dohodki delavcev mnogokrat

81 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22710/1933, Občina Bela cerkev, 4. 7. 1932.

82 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 26025/1924, Žandarmerijska postaja Št. Vid, 5. 1. 1924.

83 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 1989/1/1929, Občina Jurklošter, 13. 1. 1929.

84 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 31/3/1926, Občina Bloke, 14.12.1925.

85 Kresal, Mezde in plače, str. 14.

86 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 1989/1/1929, Občina Jurklošter, 13. 1. 1929.

tako nizki, da niso zadostovali za dostojno življenje. Kar dobra polovica vseh delavcev je zaslužila premalo, da bi lahko pokrila stroške uradno določenega življenjskega minimuma. Ti delavci so torej živeli v revščini. Še slabše je bilo, če so morali vzdrževati še ostale člane družine: »Eksistenčnega minimuma štiričlanske delavske družine pa delavci v Sloveniji z enim zaslužkom niso mogli zadovoljivo pokrivati. V takem primeru so se morali prikrajševati pri hrani, obleki in stanovanju in so živeli v revščini.«⁸⁷ Nič čudnega torej, če se je prej omenjeni Franc Lesjak leta 1934 pritoževal, da z desetimi dinarji dnevnega zaslužka od javnih del ne bo mogel preživljati svoje devetčlanske družine.⁸⁸ Tega leta je namreč povprečna plača znašala okoli 20 dinarjev.⁸⁹

NEUPRAVIČENO RAZGLAŠENI ZA DELOMRZNEŽE

Za večino za delo sposobnih oseb, ki so jih oblasti preklicale, tako obstajajo resni pomisleki, če so te osebe resnično samo zato zaprosile za socialno pomoč, ker se niso hotele same preživljati in so raje živele na račun solidarnosti družbe. Tako so vsaj trdile občinske oblasti, ki so poskrbele za preklic teh oseb. V nekaterih primerih so bili ti preklici tako očitno sporni, da so proti njim morali ukrepati celo drugi državni ali občinski organi.

Na začetku leta 1929 je npr. občina Suhadole hotela preklicati dvajsetletnega zlatarskega pomočnika Antona Jakša, ki ni nikoli živel v tej občini, vedno samo v Ljubljani.⁹⁰ Anton je namreč na račun svoje domovinske občine junija 1928 dobil od Ljubljane 50, pol leta kasneje pa še 60 din podpore. Občinska prošnja za preklic je po takrat veljavnem upravnem postopku prispela v urad velikega župana ljubljanske oblasti. Ta se je nato obrnil na mestni magistrat v Ljubljani, naj mu sporočijo, v kakšnih okoliščinah so tej osebi dali podporo. Mestni magistrat je odgovoril, da je bil Anton Jakša 4 mesece brezposeln, obenem pa ima tudi njegova mati kot upokojenka tobačne tovarne zelo majhno pokojnino. Zato naj bi bil prisiljen vzeti denarno podporo na račun domovinske občine. Naposled je marca 1929 dobil še 100 din za pot do svoje nove službe v Zemunu, ki mu jo je priskrbel borza dela.⁹¹ Zastopnik velikega župana ljubljanske oblasti je na podlagi teh podatkov sklenil, da prošnji občine Suhadol, »da se prekliča Anton Jakša ... kot delomrznež, ne more ugoditi, ker ni utemeljen. Ako je imenovani dvakrat vzel podporo na račun domovne občine v stiski, ko je bil brezposeln,

87 Kresal, *Mezde in plače*, str. 14.

88 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 5185/5-34, Srez Ptuj, 14. 5. 1934.

89 Kresal, *Mezde in plače*, str. 13.

90 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 1588/1929, Občina Suhadol, 17. 2. 1929, 29. 1. 1929.

91 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 1588/1929, Magistrat Ljubljana, 27. 3. 1929.

ne more biti to razlog, da ga razglasim za delomržneža. Pri vsakem predlogu, s katerim predlaga županstvo, da se nekoga pokliče kot delomržneža, je treba ugotoviti preje delomržnost dotične osebe. V tem slučaju županstvo tega ni ugotovilo, ker samo priznava, da mu je imenovani popolnoma neznan.«⁹²

Nekateri primeri, s katerimi so občine preklicale svoje za delo sposobne občane, so bili namreč tako očitno pristranski, da so bile državne oblasti naravnost prisiljene ukrepati. Državne oblasti so lahko v teh primerih že iz samih utemeljitev preklica razbrale resnični namen občine, da te osebe prekličejo preprosto zato, ker so hotele zmanjšati svoje izdatke za socialno pomoč. Mestna občina Jesenice je npr. leta 1929 velikopotezno razglasila za brezdelneže kar tri svoje občane. Srezkemu poglavarju v Radovljici se je to zdelo nekoliko pretirano, saj sta dva od njih le enkrat vzela podporo: »To dejstvo samo pa ne more še biti razlog, da se prekličeta kot delomržneža, ki izrabljata javne podpore. Poizvedite torej, ali sta ta res delomržneža in klateža in mi poročajte.« Žandarmerijska postaja Jesenice je odvrnila, da sta oba že več let brez dela in da »dela tudi ne iščeta, vsled česa ju je smatrati za delomržneža.«⁹³

Tudi banska uprava je kasneje večkrat zavrnila vloge za preklic s strani posameznih občin. Leta 1934 je npr. zavrnila vlogo srezkega načelstva Metlika, ker ta v njej sploh ni navedla konkretnih dejanj osebe, katero je hotela razglasiti za potepuha in delomržneža.⁹⁴ V večini primerov so morale občine svojo vlogo nato samo dopolniti z bolj natančnimi podatki. Občine so se tega kmalu navadile. V svojih vlogah na višje državne instance so vse pogosteje začele natančno navajati osebne podatke osebe, ki so jo hotele preklicati, natančne zneske, ki so jih te osebe prejele na račun domovinske občine v tujih občinah. Pogosto so dodale še poročila lokalnih orožnikov, ki so še bolj natančno podali moralno in kriminalno oceno o spornih osebah.

Le v zelo redkih primerih se kakšna občina ni hotela držati predpisanega upravnega postopka in je hotela sama samovoljno razglašati svoje občane za brezdelneže. Tako je leta 1933 npr. ravnala občina Loka, ki je v uradnem listu kar tri svoje občane za delazmožne brezdelneže, »katere pa domovna občina v nobenem primeru ne za navedene kakor tudi za nikogar drugega semkaj pristojnega, dela zmožnega, ne bo vračala!«⁹⁵ Zato je banska uprava pozvala načelnika sreza Maribor desni breg, naj se pozanima o upravičenosti teh preklicev in naj hkrati opozori občine, da same ne smejo objavljati preklicev. Hkrati je tudi opozorila uredništvo uradnega lista, da takšnih preklicev od občin ne sme več

92 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 1588/1929, Veliki župan Ljubljana, 15. 4. 1929.

93 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 6014/1929.

94 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 2475/2, Banska uprava, 5. 3. 1934.

95 Razglas občine Loka, str. 124.

objavljati, temveč naj upošteva le preklice, ki jih pošlje banska uprava.⁹⁶ Načelnik sreza je občino Loka povprašal, zakaj so obšli običajni postopek in preklic poslali direktno na uradni list in ne na bansko upravo.⁹⁷ Vendar na to vprašanje ni dobil direktnega odgovora. Obenem se je o teh osebah pozanimal še na tamkajšnji orožniški postaji Rače, od koder so mu sporočili, da ne morejo ugotoviti, če so te tri osebe brezdolneži, »ker ti že več let ne bivajo v domovinski občini in tudi dosedaj niti eden od navedenih še ni podpore od domovinske občine prejel«, poleg tega pa je eden od njih trenutno zaposlen kot poljedelski delavec, za druga dva pa nimajo konkretnih podatkov, čeprav sta bila nekajkrat že kaznovana.⁹⁸ Banska uprava je naposled odločila, da občina ni imela pravice, da sama razglasi te osebe za delomrzneže. To lahko stori samo banska uprava. Zato je banska uprava v uradnem listu tudi uradno preklicala občinsko razglasitev teh treh oseb za delomrzneže.⁹⁹ Toda občina te odločitve ni hotela razumeti. Retorično se je vprašala, kdo bolje ve, kdo je delomrznež, če ne prav domača občina, in pri tem očitajoče dodala, da bodo zato delomrzneži še naprej jemali podporo na račun resnično potrebnih revežev in predvsem na račun delavnega kmeta.¹⁰⁰

Podeželske občine so se namreč skoraj vedno, ko niso hotele dati podpore domnevnim brezdolnežem, sklicevale na interese kmečkega prebivalstva. Po eni strani naj bi bil namreč prav kmet tisti, ki vzdržuje reveže domače občine, po drugi strani pa so se prav ti kmetje pritoževali, da nimajo zadosti delovne sile. Tudi občinski možje občine Loka so menili, da bi te tri osebe lahko dobile delo pri kmetih, če bi le tako hotele. One niso le pri najboljših delovnih močeh, temveč so tudi vajene kmečkega dela.¹⁰¹ Podobno argumentacijo so občine uporabljale tudi pri mnogih drugih zgoraj omenjenih primerih. Tako so tudi za Ivana Roka menili, »da naj se loti poštenega dela, ker v tukajšnji občini je dela v poljedelstvu zadosti, da se lahko vsaki, kateri le hoče, pri tem preživlja.«¹⁰²

Najbolj pogosto se je ta argument uporabljal v primeru kmečkih fantov in deklet, ki niso hoteli ostati doma na kmetiji, temveč so raje odšli živeti v mesto. To naj bi veljalo tudi za čevljarskega pomočnika Martina Kaplana, ki je živel v Ljubljani, domovinsko pa je bil še vedno pristojen v občino Cerklje ob Krki: Že njegovi starši imajo hiši in nekaj zemlje, »tako, da svoje otroke lahko preživljajo.« Obenem je Martin navajen kmečkega dela in bi lahko v občini kadar koli dobil takšno delo. Ker je iz te občine odšlo veliko mladih ljudi v tujino, primanjkuje kmečkih delavcev. Zato je občina pozvala Martina, da naj pride domov, če nima

96 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/2/1933.

97 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/1933, Srez Maribor, 7. 4. 1933.

98 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/1933, Žandarmerijska postaja Rače, 10. 5. 1933.

99 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/3/1933.

100 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/1933, Občina Loka, 3. 6. 1933.

101 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/1933, Občina Loka, 15. 3. 1933.

102 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 4595, Občina Konjišče, 20. 5. 1933.

v Ljubljani dela, tu bo imel dovolj zaslužka in dovolj kruha. Vendar Martin tega ni hotel storiti, saj naj bi mu bolj ugajalo življenje in pohajkovanje po Ljubljani. Pri tem so občinski možje dodali, da nikjer ni rečeno, da bi moral Kaplan živeti ravno v Ljubljani in da se ne bi smel oprijeti poljskega dela, če mu čevljarški poklic ne prinaša dovolj zaslužka.¹⁰³

Ko pa niso več zadostovali tudi takšni argumenti, so odgovorne osebe začele navajati o domnevnih delomrznežih še najrazličnejše nepreverjene govorice: Stražar Anton iz občine Lukovica naj bi tako izgubil svojo malo kmetijo zaradi pijančevanja in delomrznosti. Nato naj bi se lotil ponarejanja denarja, zaradi česar je bil vsaj aretiran, a kasneje na sodišču spoznan za nedolžnega. Potem je za nekaj časa dobil službo na ljubljanski univerzi. Baje je bil odpuščen, ker naj bi mladim ljudem za podkupnino obljubljal službe. Potem je bil nekaj časa urednik časopisa, vendar naj bi bil zaradi pijančevanja odpuščen tudi iz te službe.¹⁰⁴

Obstajajo pa tudi primeri, ko se preklicane osebe niso bile pripravljene strijnati z oznako, da so delomrzneži. Zato so se pritožile nad samovoljnimi odločitvami matičnih občin. Tudi zgoraj omenjeni Martin Kaplan se je pritožil nad odločitvijo občine Cerklje ob Krki, saj je menil, da se mu godi krivica. Oktobra 1928 se je obrnil neposredno na velikega župana ljubljanske oblasti. Omenil je, da je bil od decembra 1927 do aprila 1928 brez službe. »V tej svoji bedi sem se takrat obrnil za podporo na svojo domovno občino s prošnjo, da mi nakaže kako malenkostno podporo.« Toda na občini so njegovo vlogo odklonili. Zato se je obrnil na ljubljansko občino, ki mu je na račun domače občine odobrila 100 din pomoči. »Za teh 100 din, katere sem dobil v skrajni bedi in bil zanje od srca hvaležen se me razglaša kot izkoriščevalca podpore.« Obenem je potožil, da bo zato, ker je označen za brezdelneža, sedaj še težje dobil zaposlitev.¹⁰⁵

V uradu velikega župana ljubljanske oblasti so bili najprej gluhi za tožbe nesrečnega Martina. V osnutku rešitve Martinove vloge je pristojni uradnik najprej zapisal, da naj se ne ugotovi njegovi prošnji. Kot razlog je navedel: »Vaša trditev, da niste mogli dobiti zaposlenja kot čevljarški pomočnik v času od decembra do aprila, ko je vendar tedaj največ čevljarškega dela, je malo verjetna ali vsa ne dokazuje Vaše prevelike gorečnosti pri iskanju dela.« Potem se je oprl še na argumente občine Cerklje ob Krki, da imajo Martinovi starši kmetijo in da ga je občina pozvala, da naj se vrne domov, česar pa omenjeni ni hotel storiti, temveč je raje zaprosil za pomoč ljubljanski magistrat. »Domovna občina se je morala zavarovati proti ponovitvi takih slučajev in je bila upravičena prositi za Vaš preklic.«¹⁰⁶

103 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 15997, Občina Cerklje, 12. 11. 1928.

104 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 115/1934, Občina Lukovica, 27. 1. 1934; št. 196, Žandarmerijska postaja, 4. 2. 1934.

105 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 15997, Martin Kaplan, 4. 10. 1928.

106 ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 15997/3, 14. 12. 1928.

Toda vse kaže, da si je pristojen uradnik iz nam neznanega razloga premislil in se je konec decembra 1928 odločil, da se bo o Martinu Kaplanu pozanimal še pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani. Hotel je izvedeti, »kje je pritožitelj sedaj zaposlen, koliko časa že biva v Ljubljani in na kakšnem glasu je. Poizvedeti bi bilo tudi pri pristojni obrtni zadrugi, ali velja za resnega delavca oziroma pomočnika, ki je le mestoma v denarnih zadregah. Navedite tudi morebitne njegove kazni.«¹⁰⁷ Policijsko ravnateljstvo je odgovorilo, da je Kaplan zaposlen v čevljarški delavnici. »Istega opisujejo vsi kot zelo pridnega in v splošnem zanesljivega človeka, enako nimajo v obrtni zadrugi nikakega zadržka proti njemu. Da je bil tu in tam v denarni zadregi je bila kriva bolezen lanskega leta in se je celo pri svoji stanodajalki precej zadolžil na stanarini, dočim ista izjavlja, da itak ko zopet zasluži, ji vse plača. Zadnja celo pripominja, da ji je Kaplan izjavil, da bi rad delal doma, kadar je v njegovi obrti pomanjkanje dela, da pa doma radi tega ne more ostati, ker kar se pridela tamkaj, njegov oče vse zapije. Zastonj delati doma ne more, ker je izvedel, da ne bode nikdar imel ničesar od tega, radi česar raje dela v Ljubljani kot čevljarški pomočnik.«¹⁰⁸

Podobno je tudi Franc Lesar na bansko upravo podal ugovor proti temu, da ga je banska uprava leta 1933 na predlog občine Jurjevica¹⁰⁹ razglasila za delomrzneža in izkoriščevalca občinskih podpor.¹¹⁰ Da je razglašen za brezdelneža, je Lesar izvedel šele čez dve leti na mestni občini Celje. Zatrnil je, da on ni delomrznež, saj je bil pozimi zaposlen preko javnih del. »Iščem si sicer zaposlenje, a ga v sedanjih razmerah ne morem dobiti.« Pri tem je dodal, da če mu v domovinski občini ponudijo stalno zaposlitev, se bo takoj vrnil domov.¹¹¹ Tem njegovim navedbam je pritrnila tudi občina Celje: »Lesar biva v tukajšnji občini izza decembra 1934, ter si vedno prizadeva dobiti kakšno stalnejšo zaposlenje, kar pa mu v sedanjih razmerah še ni uspelo. Preteklo zimo je bil zaposlen iz sredstev tukajšnje ‚Pomožne akcije za zaposlenje brezposelnih‘, kar že samo je zadosten dokaz, da ni nikakršen delomrznež, ampak, da dela vse, če se mu le delo nudi.«¹¹²

BREZPOSELNI

Celjani so se tudi v nekaterih drugih primerih zavzeli za brezposelne osebe, ki so jih njihove matične občine razglasile za brezdelneže. V zgoraj omenjenem primeru, ko je občina Loka leta 1933 kar tri svoje občane v uradnem listu razglasila

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ ARS, AS 68, f. 13-19 (1924-1930), mapa 15997/3, Policijsko ravnateljstvo Ljubljana, 5. 2. 1929.

¹⁰⁹ ARS, AS 68, f. 13-19 (1936-1938), mapa 17120/1936, Občina Jurjevica, 2. 3. 1933.

¹¹⁰ Službeni list Kraljeve banske uprave Dravske banovine, 4, 19. april 1933, št. 32, str. 32, Priloga.

¹¹¹ ARS, AS 68, f. 13-19 (1936-1938), mapa 17120/1936, Lesar Franc, 5. 5. 1936.

¹¹² ARS, AS 68, f. 13-19 (1936-1938), mapa 17120/1936, Mesto Celje, 2. 6. 1936.

za brezdelneže, se je v imenu teh preklicanih oseb najprej odzvala prav občina Celje: »Gotovo je prav in stojimo tudi mi na stališču, da se občina pravočasno zavaruje pred izkoriščanjem od strani raznih resničnih delamržnežev, smatramo pa, da je vsekakor ločiti, osobito v današnjih časih, med pravimi izkoriščevalci podpore kot delomržneži ter med brezposelnimi, ki jih je žal tako veliko, ter, da mora biti delamržnost posameznika najprej dokazana, predno se izreče nad njim preklic. Navedena občina pa smatra že v naprej vse brezposelne kot delamržneže, kar pa nikakor ni umestno in pravilno.« Eden od preklicanih oseb je tako že dve leti živel v Celju in okolici. Toda čeprav je bil že več kot dve leti brezposeln, je samo dvakrat zaprosil za pomoč, in to samo zaradi tega, ker je bila njegova žena takrat bolna. Vsega skupaj je dobil komaj 50 din pomoči. Obenem so v Celju menili, da ta oseba ni noben lenuh: »Sprejel je delo vsakokrat, kakršno se mu je slučajno nudilo, trajnega pa ni mogel najti, dvakrat je v letu 1932 osebno prosil pri svoji pristojni občini, da mu poskrbe kakšno delo, pa mu ga niso mogli dati, za kar ima občinsko potrdilo, zato smatramo, da je postopanje občine v tem slučaju krivično in neutemeljeno. Po tolmačenju občine so torej vsi brezposelni – saj za delo so vsi taki zmožni – obenem tudi delomržneži in bi se jim ne smelo nuditi nobena pomoč, ako ravno mu morda otroci od zime in lakote umirajo ali žena boluje.«¹¹³

Ena od največjih težav, s katero so se srečavale oblasti, ko so hotele preprečiti, da bi za delo sposobni reveži neupravičeno dobivali socialno pomoč, je bila prav ta, da je bilo zelo težko ločiti brezposelne, ki niso hoteli delati, od brezposelnih, ki dela niso mogli dobiti. Najbolj enostavno jih je bilo ločiti takrat, ko brezposelna oseba preprosto ni hotela sprejeti ponujenega dela. Edvard Oblak iz občine Zminec je tako npr. v letu 1933 prejel že 230 din podpore. Ko se je ponovno zglasil v občinskem uradu, so mu ponudili delo »pri izvrševanju javnih del, česar pa navedeni ni hotel sprejeti.«¹¹⁴ Ko je to navedbo potrdil tudi srez Škofja Loka,¹¹⁵ ga je lahko banska uprava razglasila za delomržneža in izkoriščevalca podpor.¹¹⁶ Drugače pa je bilo v primeru Avgusta Passera. Ta je v letu 1933 dobil podporo v skupni vrednosti 62,5 din, vendar je obenem tudi dvakrat delal na javnih delih, »kjer je večkrat dobil prehrano.«¹¹⁷ Kljub temu pa ga je občina Konjice hotela razglasiti za brezdelneža.

Državni in občinski organi so se pogosto znašli pred dilemo, katere kriterije naj uporabijo pri razločevanju pravih brezdelnežev od brezposelnih oseb. Ko je predsedništvo višjega deželnega sodišča v Ljubljani leta 1931 izrazilo svoje

113 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 10110/1933, Celje okolica, 28. 3. 1933.

114 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 5084, Občina Zminec, 9. 10. 1933.

115 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 451/1934.

116 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 451/1.

117 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 612/33, Občina Konjice, 7. junij 1933.

stališče o problemu beraštva in potepuštva, je državne organe jasno opozorilo na težavo, da se pravo potepuštvo pogosto skriva za brezposelnostjo.¹¹⁸ Toda srezki načelnik v Ljubljani ni delal večjih razlik med potepuhi in brezposelnimi. Leta 1934 je opisoval problem naraščajoče brezposelnosti s prav enakimi besedami, kot se je ponavadi opisovalo problem beračev in potepuhov: Brezposelni »noči in zgodnje jutro prebijajo po vaseh, proti poldnevu pa se priklatijo v mesto kjer se oskrbijo z denarjem i.t.d. Kmetje so od potepuhov naravnost ustrahovani in morajo hočeš-nočeš trpeti, da prenočujejo po njihovih hlevih, kaščah in tribah i.t.d. Še celo gostilničarji in trgovci z živili niso varni pred njihovo nasilnostjo in jim morajo dajati zastoj žganja in drugo, ker sicer groze s požigom in drugimi nasilstvi.« Domneval je celo, da so ti brezposelni dobro organizirani, pri čemer jim je pripisoval vse tiste lastnosti, ki so se po navadi pripisovale organiziranim razbojniškim skupinam: tajni jezik, organizirano novačenje novincev, skrivni vodje, učinkovita izmenjava informacij ipd.¹¹⁹

V nasprotju s srezkim načelnikom iz Ljubljane pa se je banska uprava v Ljubljani dobro zavedala, da vseh brezposelnih oseb ne moremo enačiti z brezdolneži. Ko je od orožnikov in policistov zahtevala strožje ukrepe proti potepuhom, jih je tudi posvarila, da naj upoštevajo, »da je mnogo brezposelnih, ki si kljub resnemu prizadevanju ne morejo dobiti dela in zaslužka.«¹²⁰ Zato je tudi kasneje opozarjala policijo in orožništvo, da naj sicer ostro ukrepajo proti delomrznim ljudem, vendar naj hkrati pazijo na primere »resnične in nezakrivljene brezposelnosti, kjer seveda takšne mere niso umestne, marveč je potrebna socialna pomoč.«¹²¹

Problem brezposelnosti se je zaostрил zlasti v času velike gospodarske krize, ki se je sicer začela leta 1929, vendar je v Sloveniji prišla najbolj do izraza v letih 1931/1932, njene posledice pa so trajale še vse do leta 1936.¹²² Da bi banska uprava lahko enotno uredila pomoč za brezposelne, hkrati pa ukrepala tudi proti delomrznosti, »ki se je pod krinko brezposelnosti v prav občutni meri razpasla«,¹²³ je leta 1933 izdala Naredbo o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznih.¹²⁴ S to naredbo se je brezposelne definiralo kot osebe, »ki radi izrednih gospodarskih razmer brez svoje krivde ne morejo dobiti zaposlitve niti v svoji niti v kaki drugi stroki in nimajo lastnih sredstev niti druge možnosti za preživetje.« Nasprotno se je tiste osebe, ki niso bile vpisane v evidenco brezposelnih in za katere so varnostni organi ugotovili, da pohajkujejo zaradi delomrznosti in pri tem zlorablajo javno dobrodelnost, obravnavalo kot delomrzne potepuhe. Poleg

118 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22523, Višje deželno sodišče, 3. 9. 1931.

119 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 27858, Srez Ljubljana, 25. 1. 1934.

120 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 22523.

121 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 27789, 25. 11. 1932.

122 Kresal, Brezposelnost, str. 210.

123 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 7390, 25. 2. 1933.

124 Naredba o podpiranju brezposelnih, str. 487-489.

tega so morali brezposelni imeti še razvidnico za brezposelne, v katero se ni vpisalo samo časa, od kdaj je bila ta oseba brez zaposlitve, temveč tudi podatke o vseh podporah, ki jih je prejela. Pomožni odbori in občine so dobile pravico, da lahko vedno preverijo, če je ta oseba resnično brezposelna in kakšno pomoč potrebuje. Obenem se je z naredbo še enkrat ostro prepovedalo beračenje: »Ker je občinski pomožni odbor poskrbel za preživljanje ubožcev in nezaposlenih, je vsako beračenje od hiše do hiše brezpogojno odpraviti.«

S to naredbo sta policija in orožništvo tudi dobila nalogo, da morata organizirati racije na domnevne brezdelne potepuhe. Konec leta 1933 so tako orožniki zaradi ogrožene javne varnosti organizirali večjo akcijo proti brezposelnim delomrznežem. Tej akciji so se pridružili tudi srezi in občine.¹²⁵ Orožniki so redno kontrolirali vlake, avtobuse, osebne avtomobile, vozove, gostilne, celo privatna stanovanja in seveda ceste, poti in gozdove. Pri tem so legitimirali in aretirali vse sumljive osebe.¹²⁶

Toda tudi še tako stroge varnostne akcije problema niso mogle zatreti. Ne samo da je občinskim in državnim oblastem primanjkovalo sredstev za učinkovito vodenje boja proti tej nadlogi, odgonske postaje sploh niso imele denarja za prehrano zadržanih brezposelnih oseb. Sodišča so od političnih oblasti prevzemala obsojene na zaporne kazni samo takrat, če je ta s seboj prinesel hrano in določen znesek denarja za upravne stroške, »česar pa brezposelni ne morejo storiti.« Brezposelni seveda prav tako niso mogli plačati morebitnih denarnih kazni, na katere so bili obsojeni.¹²⁷

Glavni razlog za neučinkovitost boja proti potepuštvu in beraštvu je bil preprosto ta, da so se brezposelni v svojem boju za preživetje le težko zanašali samo na uradna nadomestila za primer brezposelnosti, in na dostopno socialno pomoč. Po prvi svetovni vojni so se v Sloveniji sicer oblikovale specializirane institucije za zaposlovanje in za skrb za brezposelne. Konec leta 1918 so tako uredili posredovalnice za delo, ki so se leta 1922 preoblikovale v državne borze dela, te pa so se nato leta 1927 preoblikovale v javne borze dela. Njihova naloga je bila posredovanje dela in zagotavljanje denarnih podpor za brezposelne. Toda prav v času najbolj množične brezposelnosti jim je primanjkovalo sredstev za denarne podpore in tudi za izvajanje obsežnejših javnih del. Obenem pa je brezposelni denarno podporo lahko prejemal največ šest tednov v enem letu.¹²⁸ Brezposelnim so sicer na pomoč priskočile še različne humanitarne organizacije in javne kuhinje, katere pa večinoma tudi niso imele dovolj sredstev, da bi lahko nasitile, oblekle in pogrele vse potrebne brezposelne osebe in njihove družine.

125 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), št. 27858, Pobjanje kriminalnosti, 30. 12. 1933.

126 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 684/1934.

127 ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 684, Srez Laško, 10. 1. 1934.

128 Kresal, *Brezposelnost*, str. 208, 212.

Zato ni nič čudnega, če so npr. v Ljubljani in okolici orožniki opazali, da je veliko brezposelnih zaradi lakote prisiljenih prosjačiti, pri čemer dobijo v dar denar ali hrano. Hkrati pa so orožniki skoraj v isti sapi še dodali, da mnogi brezposelni pri tem beračenju izkoristijo odsotnost lastnikov hiš in da pokradejo vse, kar se pokrasti dá.¹²⁹

SKLEP

Banska uprava je leta 1936 opozorila vse srezke načelnike in policijske uprave, da se pogosto dogaja, »da so bili za delomrzneže proglašene tudi osebe, ki so dokazano vrnile večji del prejetih podpor ali so si same prizadevale najti zaposlitev.« Zato je banska uprava predpisala nov upravni postopek, s katerim se je osebe razglasilo za brezdelneže. Oblasti so bile od sedaj naprej dolžne skrbno preveriti krivdne razloge, in če je bilo le mogoče, tudi osebno zaslišati domnevne brezdelneže.¹³⁰

Toda pristojne oblasti tudi s tem novim upravnim postopkom niso uspele zanesljivo in natančno razločevati delomrznežev, ki sami niso hoteli prevzeti odgovornosti za svoje preživetje, od vseh tistih revežev, ki bi jih drugače sicer lahko označili za samoodgovorne, vendar so se v trenutkih stiske morali zanesti na solidarnost družbe. Po mojem mnenju problem ni bil toliko v tem, da je bilo oseb, ki so potrebovale pomoč, preprosto preveč. Zaradi gospodarske krize je število brezposelnih sicer tako zelo naraslo, da država in družba nista več mogli učinkovito poskrbeti za njih. Toda po drugi strani smo videli, da so občine in država že pred gospodarsko krizo veliko ljudi ne povsem upravičeno razglasile za brezdelneže in jim s tem odrekale solidarnostno pomoč. Zato je bilo po mojem mnenju izključevanje teh ljudi iz sistema socialne oskrbe predvsem posledica principov delovanja socialne pomoči v takratni družbi.

V času porajanja kapitalistične družbe se je vzpostavila jasna ločnica med dostojnimi reveži, ki so delali za plačo, in med nevrednimi reveži, ki so, namesto da bi se podvrgli tovarniški disciplini, raje živeli v brezdelju. S tem ko je nastajajoča kapitalistična družba začela načrtno preganjati potepuhe in berače, ki so bili sposobni za delo, jim je dala na izbiro, da naj delajo za plačo, ali umrejo od lakote. V 19. stoletju je delo za plačo naposled postala socialna norma. Oblikoval se je obsežen delavski razred, ki je zase zahteval vedno več pravic. Naposled so se na socialne probleme proletariata odzvale tudi države, ki so začele uvajati različne oblike socialnega zavarovanja. S tem se je začel oblikovati moderen sistem socialnega skrbstva.¹³¹

¹²⁹ ARS, AS 68, f. 13-19 (1931-1935), mapa 684, Ljubljanski žandarmerijski vod, 17. 1. 1934.

¹³⁰ ARS, AS 68, f. 13-19 (1936-1938), št. 9622, 9. 7. 1936.

¹³¹ Castel, *The Roads to Disaffiliation*, str. 521-526.

Takšen razvoj je potekal tudi na Slovenskem. Avstrijska polovica Habsburške monarhije je bila ena od prvih držav, ki je začela uvajati sistematično politiko socialnega varstva. Od 80. let 19. stoletja je država z vedno novimi zakoni posegla na področje urejanja delovnih razmer, zavarovanja za primer invalidnosti, bolezni in celo pokojninskega zavarovanja (najprej za javne uslužbenke). Po prvi svetovni vojni je nova jugoslovanska država širila že uveljavljene pravice, hkrati pa je začela urejati še druga področja, med drugim tudi skrb za brezposelne.¹³²

Toda ker so bile te oblike socialnega zavarovanja vezane na poklicno delo, je bilo veliko ljudi pred drugo svetovno vojno še vedno izključenih iz sistemov moderne socialne države. Mnogo ljudi namreč ni bilo zaposlenih v industriji in uradih, kjer bi prejeli redno plačo. Večina jih je živela od samozaposlitve v kmetijstvu, obrti in trgovini. Ni bilo tudi malo tistih, ki so se po principu priložnostne ekonomije preživljanja še vedno morali zanašati na različne vire dohodkov. Toda različne oblike nestabilnega, začasnega in neformalnega dela, ki so prinašale le malo dohodkov, so se pogosto odvijale na robu zakona. V nekaterih primerih so bile dovoljene, v drugih preganjane. Nekatere osebe so lahko beračile, krošnjarile, igrale po ulicah ali iskale priložnostna dela, druge osebe so oblasti zaradi izvajanja istih dejavnosti strogo preganjale. Čeprav se je bilo s temi deli zelo težko preživljati, so oblasti te ljudi vseeno avtomatično sumile, da tako živijo zaradi tega, ker se hočejo izogniti resnemu delu. Ko je redna zaposlitev za plačo postala socialna norma, so takšne oblike dela dokončno dobile status netipičnega dela, z njihovo dokončno marginalizacijo pa so postala ne-dela.¹³³

V 20. stoletju torej preganjanje potepuštva ni bil noben zgodovinski anahronizem, temveč posledica nastajanja moderne socialne države, ki si je prizadevala formalizirati politiko pomoči za brezposelne na podlagi modernega poklicnega dela.¹³⁴ Zato so lahko oblasti šele takrat učinkovito odpravile beračenje za delo sposobnih ljudi, ko je po drugi svetovni vojni redna zaposlitev za plačo postala najbolj pogosta oblika zaposlitve in se je socialno varstveni sistem razširil na praktično vse sloje prebivalstva.¹³⁵

V svojem prispevku argumentiram, da večina beračev in potepuhov ni izbrala takšnega načina življenja, ker sami ne bi hoteli skrbeti zase in so se raje zanašali na solidarnostno pomoč družbe, temveč je bilo beračenje, potepuštvo in pobiranje socialne pomoči za njih samo ena od strategij, ki jim je omogočala preživetje. Ko so državne in občinske oblasti od teh ljudi zahtevale samoodgovornost, si prvenstveno niso želele, da bi se te osebe svobodno preživljale same, saj so jim z omejevanjem potepuštva in prepovedovanjem beračenja možnost takšnega

132 Več o tem glej Kresal, *Zgodovina socialne*.

133 Wadauer, *The Production of Work*, str. 1-3.

134 Wadauer, *Establishing Distinctions*, str. 68-69.

135 Castel, *The Roads to Disaffiliation*, str. 526.

samostojnega življenja omejile na minimum. V resnici so oblasti tem ljudem želele predpisati načine dela in zaposlitve, ki so bile po njihovem mišljenju edino primerne: stalne zaposlitve v redni službi.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

ARS — Arhiv Republike Slovenije, AS 68 — Kraljeva banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek (19. st. – 1941).

ARS — Arhiv Republike Slovenije, AS 33 — Deželna vlada v Ljubljani (1861-1927).

Tiskani viri:

Gesetz vom 10. Mai 1873, womit polizeistrafrechtliche Bestimmungen wider Arbeitsscheue und Landstreicher erlassen werden, št. 108. *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, 1873, št. 38, str. 385-388.

Gesetz vom 24. Mai 1885, womit strafrechtliche Bestimmungen in Betreff der Zulässigkeit der Anhaltung in Zwangsarbeits- oder Besserungsanstalten getroffen werden, št. 89. *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, 1885, št. 28, str. 208-210.

Naredba o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznosti, 29. 3. 1933. *Službeni list kraljeve banske uprave Dravske banovine*, 4, 15. april 1933, št. 31, str. 487-489.

Razglas občine Loka, srez Maribor d. br., 20. marec 1933. *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine : Priloga*, 4, 22. marec 1933, št. 23, str. 124.

Zakon dné 28. avgusta 1883. l., veljaven za vojvodino Kranjsko, kakó je občinam javno oskrbovati uboge, št. 17. *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko*, 26. september 1883, št. 5, str. 21-32.

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, št. 249, 2. avgust 1921. *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, 11. avgust 1921, št. 95, str. 469-470.

Literatura:

Aléšovec, Jakob. *Ljubljanske slike : Podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom*. Ljubljana : samozaložba, 1879.

Althammer, Beate. *Der Vagabund : Zur diskursiven Konstruktion eines Gefahrenpotentials im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert*. V: Härter, Karl

(ur.), Sälter, Gerhard (ur.), Wiebel, Eva (ur.). *Repräsentationen von Kriminalität vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 2010, str. 415-453.

Althammer, Beate. Einleitung. V: Althammer, Beate (ur.). *Bettler in der europäischen Stadt der Moderne : Zwischen Barmherzigkeit, Repression und Sozialreform*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2007, str. 3-22.

Anžič, Sonja. Postlana je postelja kranjskim lenuhom in potepuhom!: Prisilna delavnica v Ljubljani. *Kronika*, 50, 2002, št. 3, str. 313-326.

Anžič, Sonja. *Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2002.

Boltanski, Luc, Chiapello, Ève. *Der neue Geist des Kapitalismus*. Konstanz : UVK, 2003.

Bräuer, Helmut. Bettler in frühneuzeitlichen Städten Mitteleuropas. V: Althammer, Beate (ur.). *Bettler in der europäischen Stadt der Moderne : Zwischen Barmherzigkeit, Repression und Sozialreform*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2007, str. 23-57

Castel, Robert. The Roads to Disaffiliation : Insecure Work and Vulnerable Relationships. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, september 2000, str. 519-535.

Čeč, Dragica. *Revni, berači in hudodelci na Kranjskem v 18. stoletju* : neobjavljena doktorska disertacija. Ljubljana : samozaložba, 2008.

Dolenc, Metod. »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice. *Kronika slovenskih mest*, 4, 1937, št. 2, str. 73-76.

Dolenc, Metod. Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu. *Slovenski pravnik*, 37, 1. 10. 1924, št. 9/10, str. 230-245.

Finger, August. Landstreicherei und Bettel. V: Mischler, Ernst (ur.), Ulbrich, Josef (ur.). *Österreichisches Staatswörterbuch: Handbuch des gesamten österreichischen öffentlicher Fachmänner*, 3. knjiga : K – Q. Wien : Alfred Hölder, 1907, str. 434-441.

Geremek, Bronisław. *Usmiljenje in vislice: zgodovina revščine in milosrčnosti*. Ljubljana : ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1996.

Herz, Hugo. Die Vagabundage in Österreich in ihren Beziehungen zur Volkswirtschaft und zum Verbrechertume. *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1905, str. 571.

Hufton, Olwen H.. *The poor of eighteenth-century France : 1750–1789*. Oxford : Clarendon Press, 1974.

Kaschube, Jürgen. *Eigenverantwortung – eine neue berufliche Leistung : Chance oder Bedrohung für Organisationen?* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

Kresal, Barbara. Brezposelnost in zaposlovanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 46, 2006, št. 1, str. 195-217.

Kresal, France. Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 35, 1995, št. 1-2, str. 7-23.

Kresal, France. *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1998.

Leicht, Robert. Das Prinzip Zahnbürste : Alle Reden von Eigenverantwortung. Aber was ist das? Eine kleine Begriffsgeschichte. *Zeit Online*, 22. 12. 2003, št. 1, [online] <http://www.zeit.de/2004/01/Eigenverantwortung>, (Pridobljeno, 21. 1. 2011).

Mischler, Ernst. Armenpflege. V: Mischler, Ernst (ur.), Ulbrich, Josef (ur.). *Österreichisches Staatswörterbuch : Handbuch des gesamten österreichischen öffentlicher Fachmänner*, 1. knjiga : A – E. Wien : Alfred Hölder, 1905, str. 320-349.

Pančur, Andrej. Boj obrtnikov proti konkurenčnemu prisilnemu delu. *Zgodovina za vse*, 9, 2002, št. 2, str. 40-56.

Philippovich, Eugen. Individuelle Verantwortlichkeit und gegenseitige Hilfe im Wirtschaftsleben. *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 1905, str. 547-570.

Sachße, Christoph, Tennstedt, Florian. *Geschichte der Armenfürsorge in Deutschland : Vom Spätmittelalter bis zum 1. Weltkrieg*. Stuttgart, Berlin, Köln : Kohlhammer, 1980.

Spiegel, Ludwig. Heimatrecht. V: Mischler, Ernst (ur.), Ulbrich, Josef (ur.). *Österreichisches Staatswörterbuch : Handbuch des gesamten österreichischen öffentlicher Fachmänner*, 2. knjiga : F – J. Wien : Alfred Hölder, 1906, str. 809-843.

Stariha, Gorazd. „Z nobenim delom se ne prečajo, le z lažnivo beračijo!“ : Odgon kot institucija odvrčanja nezaželenih. *Zgodovina za vse*, 14, 2007, št. 1, str. 37-76.

Ule, Mirjana. Nove vrednote za novo tisočletje : Spremembe življenjskih in vrednostnih orientacij mladih v Sloveniji. *Teorija in praksa*, 41, 2004, št. 1-2, str. 352-360.

Veits-Falk, Sabine. Armut an der Wende zum Industriezeitalter. V: Bruckmüller, Ernst (ur.). *Armut und Reichtum in der Geschichte Österreichs*. Wien : Böhlau Verlag, München : Oldenbourg Verlag, 2010, str. 89-112.

Vodopivec, Nina. Modernizacija in tranzicija. V: Lazarević, Žarko (ur.), Lorenčič, Aleksander (ur.). *Podobe modernizacije : Poglavlja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 377-402.

Vodopivec, Nina. Postsocialistična transformacija : Zaključki, prelomi in kontinuitete. *Kula*, 2, 2009, pos. št., [online] <http://www.kula.si/CasopisKula/stevilka3/stevilka3pdf/Kula3-Tito.pdf> (Pridobljeno, 25. 10. 2011), str. 14-27.

Vošnjak, Josip (ur.). *Poročilo o kmetijski enketi dne 17. in 18. aprila 1884 v Ljubljani*. Ljubljana : Deželni odbor Kranjski, 1884.

Wadauer, Sigrid. Establishing Distinctions : Unemployment versus Vagrancy in Austria from the Late Nineteenth Century to 1938. *International Review of Social History*, 56, 2011, št. 1, str. 31-70.

Wadauer, Sigrid. *The Production of Work: Welfare, Labour-Market and the Disputed Boundaries of Labour (1880-1938)*, [online] http://pow.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/proj_pow/Projekt/Production_of_work_-_k_-_e.pdf (Pridobljeno 24. 10. 2011).

Wadauer, Sigrid. Without purpose and destination? Vagrancy and the itinerant unemployed: Austria in the 1920s and 1930s. *Production of Work – Working Paper*, 2008, št. 1, [online] http://pow.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/proj_pow/Texte/Working_Paper_Vagrancy.pdf (Pridobljeno, 25. 10. 2011).

Wendelin, Harald. Schub und Heimatrecht. V: Heindl, Waltraud (ur.), Saurer, Edith (ur.). *Grenze und Staat : Paßwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht, und Fremdengesetzgebung in der österreichischen Monarchie (1750-1867)*. Wien, Köln, Weimar : Böhlau Verlag, 2000, str. 173-230.